

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

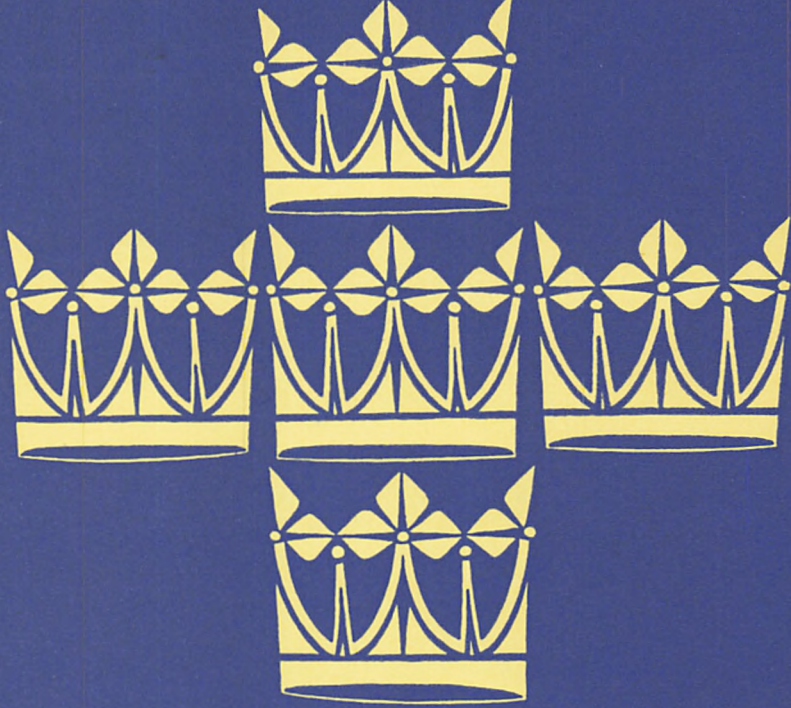
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Dronning Margrethe II's våben	297
Sven Tito Achen: Et potteskår	306
Heraldica Varia	308
Nils G. Bartholdy: Tilblivelsen af våbenerne for ridderne af Dannebrog i det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede	311
Chr. Fogd Pedersen: Dannelsen af et Nor- disk Flagselskab	325
Sven Tito Achen: Carl Christian Halls våben og valgsprog	326
Heraldisk litteratur siden sidst	329
Michel Pastoureau: Den middelalderlige he- raldiks dyreverden	333

Dronning Margrethe II's våben

DEN 16. november 1972 blev en mærkedag for dansk heraldik. På denne dato offentliggjordes omsider det kongelige danske våben i sin ændrede skikkelse efter Dronning Margrethe II's tronbestigelse.

Meddelelsen blev givet i form af en bekendtgørelse fra Indenrigsministeriet, der i al korthed lyder således:

På indenrigsministeriets derom nedlagte forestilling har Hendes Majestæt Dronningen ved allerhøjeste resolution af 5. juli 1972 bifaldet, at der foretages følgende ændringer i det kongelige danske våben:

I hovedskjoldet ændres Dannebrogskorset til et ved rette linier fra skjoldrand til skjoldrand dannet hvidt kors med røde borter, hvorhos hovedskjoldets 4. felt ændres således, at det nu kun udgør ét felt, visende samme våben som 1. felt, nemlig de tre danske løver ledsaget af ni såkaldte søblade.

Midterskjoldet udgår.

Hjerteskjoldet ændres således, at det nu kun udgør ét felt indeholdende samme våben som hjerteskjoldets hidtidige 1. felt, nemlig de to røde oldenborgske bjælker i guld felt.

Våbenet er omhængt af de to ordenkæder. Det holdes af to på en stenkonsol stående vildmænd med egekrans om hoved og lænd samt med køller i de fravendte hænder og er omgi-

vet af et fra en kongekrone nedhængende våbentelt.

Våbenteltet udformes som en rød kåbe med for og udvendig bort af hermelin og samles fortil under kronen, uden at den ene part dækker den anden. Det opbindes på hver side ved hjælp af en guldsnor med to guldkvaster.

En i overensstemmelse med den kongelige resolution udført tegning gengives nedenfor.

Den kongelige resolution vil ikke i sig selv medføre, at der skal foretages ændringer i de gengivelser af det kongelige våben, som med tidligere hjemmel måtte være anbragt på bygninger og lignende. I tvivlstilfælde forelægges spørgsmålet for indenrigsministeriet.

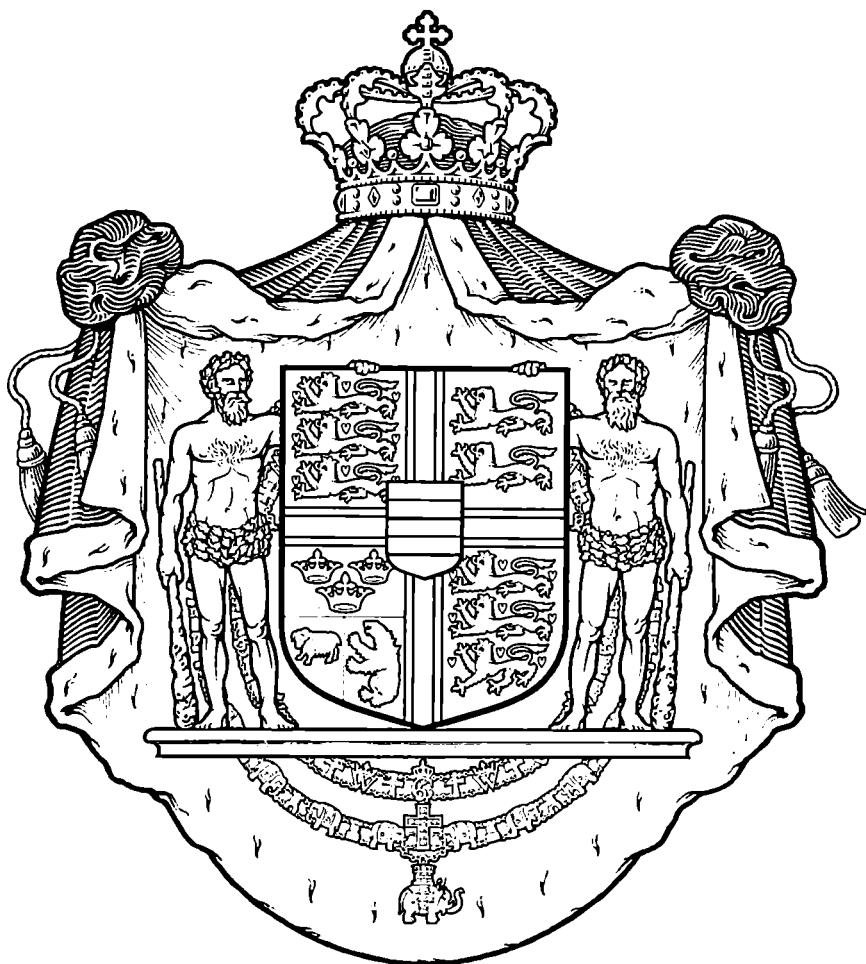
Indenrigsministeriet, den 16. november 1972.

Egon Jensen.

/ J. B. Pileborg.

I tilslutning til Hendes Majestæt Dronningens resolution af 5. juli 1972, jfr. indenrigsministeriets bekendtgørelse af 16. november 1972 angående ændring i det kongelige danske våben, udsendte statens heraldiske konsulent, cand. jur. Paul Warming, samme dato følgende redegørelse:

Hendes Majestæt Dronningen har ved sin tiltræden som dronning til-

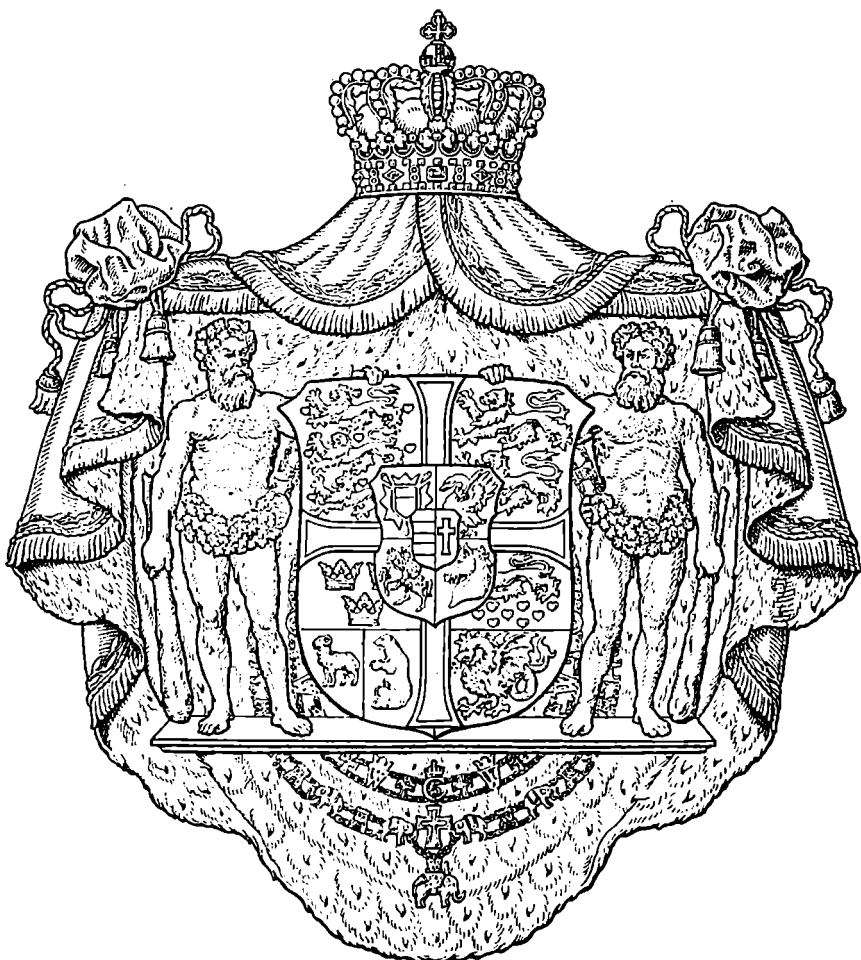
1. Det nye kongelige danske våben.

kendegivet, at hun ikke ønsker at føre titlerne »de Venders og Goters« samt de hidtil førte hertugelige titler, og har i forbindelse hermed anmodet mig om at give forslag til dertil svarende ændringer i det kongelige danske våben.

Det hidtidige danske våben bestod af et hovedskjold, et derpå lagt såkaldt midterskjold og et på dette igen lagt hjerteskjold.

Hovedskjoldet var delt i fire hovedfelter, og over delingslinierne mellem disse lå et Dannebrogskors, som siden Chr. V's tid har været udformet som Dannebrogordenens kors, nemlig et kors med udadbuede arme og med en omkring korsarmenes ender fortsættende bort.

Den første ændring — som i øvrigt ikke er en nødvendig følge af Hendes Majestæts titelændring — er, at selve

2. Det hittidlige kongelige danske våben.

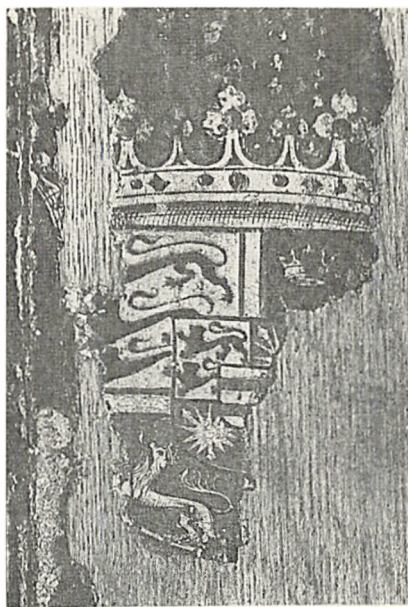
opbygningen af våbenet er ændret derhen, at korset i dette ikke længere er et ordenskors, men selve flaget Dannebrog's kors, altså et af rette linier dannet kors, hvis arme rækker helt ud til skjoldets rand, uden at det ved denne er kantet af en bort.

Det kongelige danske våben, som derved på dette punkt er ført tilbage til den udformning, det har haft fra i hvert fald Chr. I's tid og indtil Chr.

V's tid, er herefter opbygget med de fire hovedfelter lagt på et til flaget Dannebrog svarende skjold, og korsets røde borter er at opfatte som de synlige dele af Dannebrog's røde felter.

Våbenet har således fra nu af Dannebrog som grundlag.

I hovedskjoldet er de våbenmærker, som svarede til titlerne »de Venders og Goters«, og som stod i hovedskjol-

3. Rester af Chr. I's våben på fløj til den inden for tiden 1481–95 til Thuro Kirke udførte altertavle. Viser a) det oprindelige, af rette linier dannede Dannebrogskors, b) de to slesvigske løver i det såkaldte midterskjold og c) det oldenborgske våben med de to bjælker alene i herterskjoldet. Nationalmuseet. Fot. Lennart Larsen.

dets 4. hovedfelt — i øvrigt i omvendt orden — bortfaldet i forbindelse med titelændringen og erstattet af en gentagelse af hovedskjoldets 1. felt, Danmarks våben med de tre løver, og det kongelige danske våben har herefter Danmark først og sidst.

En sådan fordobling af Danmarks våbenmærke er forekommet tidligere, dels i våbenet på nogle af Fr. I's mønter, såkaldte sølvgylden, dels i et af hans søn Chr. III benyttet segl.

Begge disse konger hører i øvrigt, ligesom Fr. I's fader Chr. I, til Hendes Majestæts forfædre i ret opstigende mandlig linie.

De såkaldte »hjerter« i det danske våben er ikke oprindeligt egentlige hjerter, hverken i anatomisk eller romantisk forstand, men blade, som i 1300-tallet betegnedes som »søblade«. Tidlige gengivelser af våbenet i segl bekræfter bl. a. ved den omstændighed, at de pågældende figurer ikke er fremstillet udadhvævede (konvekse), men tværtimod indadbuede (konkave), at der ikke kan være tale om egentlige hjerter.

Den omstændighed, at de pågældende blades omrids er omtrent hjerteformet, samt at de i farvelagte gengivelser af våbenet er blevet gengivet røde, har bevirket, at de er blevet mistydet som hjerter.

Ved den ovennævnte kongelige resolution er de pågældende figurers art fastslået.

På de skilte, som verden over sidder på Danmarks ambassader, gesandtskaber, generalkonsulater, konsulater og vicekonsulater, er de pågældende figurer i det danske våben — det såkaldte lille rigsvåben, som består af et skjold, der i øvrigt alene indeholder de tre danske løver — allerede udformet i overensstemmelse med det anførte.

I hovedskjoldets 2. hovedfelt sidder fortsat Slesvigs våben, de to løver.

Indtil 1721 sad dette våbenmærke i midterskjoldet, som indeholdt de til de hertugelige titler svarende våbenmærker.

Ved Slesvigs »inkorporation« i 1721 lod Fr. IV Slesvigs våbenmærke flytte fra midterskjoldet med de hertugelige våbenmærker til hovedskjoldet med de til Danmarks krone knyttede våbenmærker.

Der blev herved givet et heraldisk udtryk for, at Slesvigs tilhørsforhold til Danmark ikke er afhængigt af, om Danmarks regent er hertug af Slesvig.

Af denne grund er Slesvigs mærke uberørt af Hendes Majestæts titelændring og sidder i øvrigt i våbenet med samme adkomst som hidtil.

Hovedskjoldets 3. hovedfelt indeholder som hidtil våbenmærkerne for Unionen, Færøerne og Grønland.

Da der ikke i den hidtidige titel indgik hertil svarende led, er også disse våbenmærker uberørt af Hendes Majestæts titelændring.

Med hensyn til Unionsvåbenet skal jeg dog anføre, at mærket med de tre kroner i denne egenskab sidder i våbenet bl. a. i henhold til § 3 i den i Knærød den 20. januar 1613 afsluttede fredstraktat, hvilken bestemmelse lyder som følger:

»I lige maade, eftersom baade før det Stetinsche fordrag och siden altid hafver verit tvist emellon rigerne om det vaben de 3 Croner, hvilcket Sverigis koninger formener at vere det rette Svensche vaben eller skiolde-mercke, men vii tvert emod holder det for et unionsvaben, som begge

4. Sølvgylden fra Fr. I's tid, 1531. Viser det danske våben med de tre løver anbragt såvel i hovedskjoldets 1. som dets 4. felt. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.

5. Et af Erik Menved 1290–1317 benyttet segl (kontrasigil). Viser de konkave og i forskellige retninger stillede såkaldte »søblade«. Efter Henry Petersen og A. Thiset: Danske kongelige Sigiller, 1917.

riger til at føre lige stor rettighed och jus hafver, da ere vii saaledis om thene forschrefne irring ofvereens kommen, at thend forschrefne disputation om de 3 Croner schal vere her-epeter afschaffet och aldrig igien repe-teris af efterkommere, koninger i Dan-marck og Sverig, men vere begge rigers koninger ofver Danmarck och Sverig friit fore, forschrefne vaben de 3 Croner at føre och bruge ubehindriit til evig tiid, dog at vii og vore epterkommere, koninger udi Dan-marck, icke med thet forschrefne vaben de 3 Croner schulle tilholde os nogen jus eller rettighed til Sverigis rige, men dermed at holdis ved thend renunciation, som det Stetinsche fordrag formelder.«

For at tydeliggøre våbenmærkets karakter af Unionsvåben er kronerne i den foreliggende våbenfremstilling af en fra den første Unionstid hidrørende type.

Da et våben imidlertid kun kan fastlægges for så vidt angår dets indhold,

6. Våbengengivelse fra tiden efter Chr. V's (gen)oprettelse af Dannebrogordenen, men før 1721, nemlig fra Elefantordenens statuer af 1693. Viser a) det af Chr. V til firdeling af hovedskjoldet indførte ordenskors med udadbuende arme og med den røde bort fortsættende omkring korsarmenes ender, b) de to slesvigske løver endnu stående i midterskjoldet samt c) et våbentelt med udvendig bort af hermelin, komponeret af Lambert van Haven.

men ikke for så vidt angår dets udformning, er der ikke herved givet noget bindende udtryk for kronernes nærmere udformning.

Med hensyn til Færøernes våbenmærke skal oplyses, at vædderen i den foreliggende våbenfremstilling er tegnet i overensstemmelse med gengivelsen af vædderen i Færøernes eget landssegl fra 1300-tallet, nærmere betegnet lagrettemandens segl. Vædderen i det pågældende segl tilhører en gedehornet fåreart, det såkaldte Dinumfår.

Til Grønlands våbenmærke er kun at bemærke, at bjørnens stilisering er i overensstemmelse med den udformning af våbenmærket, som allerede er blevet foretaget på grundlag af bl. a. ønsker fra Grønlands side.

Det hidtidige midterskjold optoges af mærkerne for Holsten, Stormarn, Ditmarsken og Lauenborg.

Disse våbenmærker bortfalder i forbindelse med titelændringen, og da de ikke erstattes af andre mærker, er herved også selve det hidtidige midterskjold udgået.

Hjerteskjoldet var delt i to felter, hvoraf det første indeholdt Oldenburgs, det andet Delmenhorsts våbenmærke.

Chr. VII, der som sine forgængere af det oldenburgske hus havde ført titlerne »greve af Oldenburg« og »greve af Delmenhorst«, antog i 1775 i stedet titlen »hertug af Oldenburg«, idet han samtidig resolverede, at de to her nævnte våbenmærker, som hidtil havde svaret til de to nævnte grevetitler, fremtidig tilsammen skulle udgøre det til titlen »hertug af Oldenburg« svarende våben.

Ved Hendes Majestæts titelændring er den omtalte sammenknytning af de to våbenmærker til eet våben oplyst, og den herved opståede frihed er benyttet til at borttage mærket for Delmenhorst, som blot er et inden for det oprindelige grevskab Oldenburg for yngre linier af slægten udskilt særligt grevskab.

Et våbenmærke for Delmenhorst er i øvrigt først blevet dannet, efter at Chr. I var blevet valgt som konge af Danmark, og denne konge, der som anført er Hendes Majestæts stamfader i lige linie, har alene ført det oldenburgske våbenmærke som sit slægtsvåben, som han gav plads i sit sammensatte rigsvåbens hjerteskjold.

Først under Fr. I optoges et mærke for Delmenhorst i det danske kongevåben, og først fra Fr. II førtes det permanent i det sammensatte rigsvåbens hjerteskjold sammen med Oldenburgs mærke.

Dette hjerteskjold — som altid var delt af Oldenburg og Delmenhorst — er ganske vist derved tildels blevet et særmærke for den kongelige linie af det oldenburgske hus, idet detses sidelinier indtil for nylig har ført de pågældende to våbenmærker på en anden måde, nemlig i et firdelt hjerteskjold og med hvert af mærkerne gentaget.

Men uanset dette og forskellige andre hensyn er det dog af flere grunde rettest, at alene Oldenburgs mærke føres.

I det kongelige danske våben sidder da det oldenburgske våben, to røde hjælker i et skjold af guld, på ny alene i hjerteskjoldet som stamvåbenet for en slægt, som i over 500 år har været kaldet til Danmarks trone.

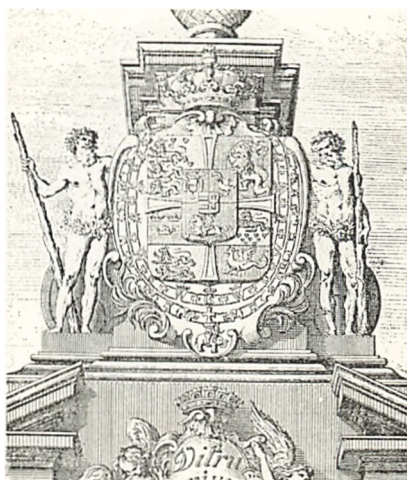
Det oldenburgske våben kendes i øvrigt ligesom det danske våben med de tre løver allerede fra 1100-tallet, og disse to våbener hører dermed til de ældst kendte våbener overhovedet.

Skjoldet er som hidtil omhængt af *Elefantordenens* og *Dannebrogordenens* ordensherrehæder.

Skjoldet holdes af *de to kølbebevæbnede vildmænd*, som lige fra Chr. I's tid har holdt det store danske rigsvåben.

Den *konsol*, de står på, og som af og til er blevet gengivet forgyldt, har fra Fr. VI's tid skullet være af sten, hvilket nu er blevet fastslået ved den kongelige resolution. Den er i i den foreliggende fremstilling udformet med en profil fra Valdemarstiden.

Våbenteltet var i den nærmest forudgående udformning forsynet med guldfrynser og guldforsiringer. Disse

7. Våbengengivelse fra tiden efter 1721, nemlig fra »Den danske Vitruvius«, 1946–49, af Laurids de Thura. Viser hvorledes de to slesvigske løver i anledning af Slesvigs »inkorporation« i 1721 er blevet flyttet fra midterskjoldet med de hertugelige mærker og ud i hovedskjoldet med de til Danmarks krone knyttede våbenmærker. Fra den plads, det slesvigske våbenmærke har her, blev det i 1819 flyttet op til det felt, hvori Norges våben (løven med øksen) står i denne fremstilling, nemlig til hovedskjoldets 2. felt, på hvilken plads de to slesvigske løver stadig står.

er nu blevet erstattet af en udvendig bort af hermelin. En sådan forekommer i øvrigt også på de fra Chr. V's tid stammende første udformninger af våbentelte. De med guldkvaster forsynede guldsnore, med hvilke våbenteltet er opbundet, svarer til de snore, som faktisk har hørt til danske konger eller salvingskåber.

Kronen er den til den kongelige rang svarende krone, som er gengivet i overensstemmelse med de derfor gældende regler, og som ikke skal være en hverken naturalistisk eller stiliseret gengivelse af den på Rosenborg

8. Et af Erik af Pommern i tiden 1403–1436 som unionskonge benyttet segl (sekret). Fot. Rigsarkivet.

Slot opbevarede, på Fr. III's foranledning fremstillede krone.

Denne sidste er blot en variant af kronens principielle ideelle udformning. Dette fremgår bl. a. af forskellen på antallet af ædelsten på kroneringen, idet denne på kronen på Rosenborg Slot er besat med et langt større antal af sådanne end det, som i henhold til de særlige regler udkræves til angivelse af kronens kongelige karakter. Endvidere er de fra kroneringen opstående blade (»palmetter«) på Rosenborg-kronen udformet og sammenknyttet på en måde, som ikke er i overensstemmelse med de anførte regler.

Den danske kongekrone — og dette gælder såvel den ideelle rangkrone som kronen på Rosenborg Slot — kendetegnes i øvrigt derved, at bjælkerne er forsynet med flige, samt at korset på rigssæblet er et såkaldt kløverblads-kors.

Jeg har i denne sags anledning kunnet konferere om historiske spørgsmål med professorerne i historie ved Københavns Universitet, dr. phil. Ak-

sel E. Christensen, dr. phil. Povl Bagge og dr. phil. Svend Ellehøj.

Den foreliggende fremstilling af våbenet er tegnet af arkitekt Claus Achton Friis.

Alt teknisk arbejde i forbindelse med sagen er udført af Geodætisk Institut.

Hendes Majestæt Dronningen har bifaldet våbenet den 5. juli 1972 på kongeskibet »Dannebrog«.

Det er hævet over enhver tvivl, at Hendes Majestæt Dronningen som suveræn fyrstinde frit kan vælge sig sit eget våben, men samtidig står det klart, at Dronningen som overhovede for et af de ældste stadig eksisterende monarkier i verden må nære dyb veneration for sine ældgamle nedarvede våbenmærker.

Det er næppe tidens krav om effektivisering og rationalisering, der har fået Hendes Majestæt til at forenkle det fædrene våben, men snarere den omstændighed, at Dronningen som kvinde har ønsket *ikke* at gøre en problematisk arveret gældende — end ikke i sine titler og i sin våbenføring.

Den i øvrigt meget velformulerede redegørelse, som statens heraldiske konsulent har udarbejdet i tilslutning til bekendtgørelsen, giver gode oplysninger om mangt og meget, men forekommer samtidig på enkelte punkter utilstrækkelig og til tider med mindre velmotiverede argumenter. Redaktionen har imidlertid fundet det rigtigst i dette nummer ikke at bringe yderligere kommentarer til redegørelsen.

Som bekendt er et heraldisk våben — i modsætning til et varemærke — ikke karakteriseret ved sin præcise udformning, men kun ved sit konkrete indhold, som det er beskrevet i blasoneringen. Til alt held kommer dette

forhold ganske klart til udtryk både i den ministerielle bekendtgørelse og et par steder i redegørelsen fra statens heraldiske konsulent.

Når der her skrives »til alt held«, er det, fordi den tegning, der gengives i den ministerielle bekendtgørelse, såvel ud fra en heraldisk som ud fra en kunstnerisk vurdering må betegnes som mindre heldig. Det er nu meget at håbe, at den ikke af nogen bliver taget for mere end en eksempelvis gengivelse af det kongelige våben.

I en tid hvor der ellers lægges overordentlig stor vægt på *design*, og hvor man netop i Danmark bestræber sig for at indarbejde ordene *Danish design* som en betegnelse for en virkelig smuk, velproportioneret og gedigen udførelse, vil det være højst beskæmmende, om landets fornemmeste mærke kun

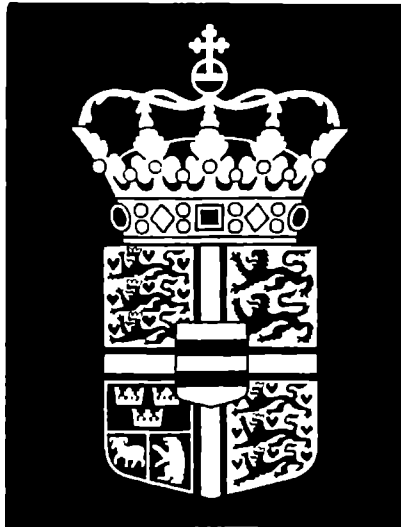
kommer til at fremtræde i den foreliggende udformning.

Men ét er naturligvis at kritisere, et andet at gøre det bedre. Det er en meget bunden opgave, men samtidig kan og bør den opfattes som en stor udfordring til alle heraldiske kunstnere.

Heraldisk Tidsskrift håber, at mange af de kunstnere, der ved tidligere lejligheder har glædet vore læsere med smukke bidrag, vil tage denne udfordring op, og vi ser frem til i næste nummer at kunne vise nogle resultater.

Som en lille forsmag og som et eksempel, på hvor anderledes bare våbenskjoldet og kronen kan udformes, præsenteres her stadsarkitekt Hans Schlyters udkast til et permstempel. Våbenet tænkes trykt i guld på læder.

Otto Haxthausen

Et potteskår

Af *Sven Tito Achen*

VED nogle udgravninger i København fandt arkæologen *grev Jørgen Ahlefeldt-Laurvig* på to forskellige steder, langt fra hinanden, skår af et spisestel med et våben på. Det ene skår blev fundet på noget der hedder Filtergrunden, ikke langt fra Vesterport, hvor Hotel Sheraton nu rejser sig; her lå i tidligere århundreder en af staden Københavns lossepladser. Det andet skår blev fundet i Murergade på Nørrebro i et terræn, der i midten af 1700-tallet var udlagt som fiskedamme ved det Scheel-Plessenske landsted Blågård. Stellet er af østindisk porcelæn, antageligt fra slutningen af 1750'erne. Kunne der, via våbenet, siges noget om dets ejermand?

Våbenets udseende var som følger, så vidt man kunne se af de ikke alt for tydelige gengivelser på de to tallerkenskår (se illustrationen): Skjoldet firdelt, 1. og 4. felt: i hvidt en sort(?) sparre mellem tre løvehoveder, set forfra, idet dog det ene af de to øverste hoveder var skjult af en kanton, hvori et andreaskors mellem en stjerne, foroven, og en hånd, fornedet; 2. og 3. felt: i hvidt(?) to bjælker zigzagdelt af rødt(?) og sort(?) og foroven tre kugler. På hjelmen en oprejst grif holdende en knækket lanse. Og under skjoldet et bånd med et valgsprog, hvoraf dog kun ordet *Fortuna*, i midten, kunne læses.

At våbenet var engelsk, var ret sikkert, ikke mindst dets hjelfigur pegede i den retning. Til identificering af britiske slægtsvåbener eksisterer en nøgle, *John W. Papworth: Ordinary of British Armorial* (1874, fotografisk optryk 1961), og dette værk findes lyk-

keligvis i Danmark – om end vistnok, offentligt tilgængeligt, kun ét eneste sted – nemlig på Marinens Bibliotek i Søkvæsthuset på Christianshavn. Der aflagde jeg et besøg, men desværre uden at opklaringen lykkedes. Papworths nøgle omfatter ca. 50.000 våbenbeskrivelser, ordnet efter heraldiske figurer, på ca. 1200 tospaltede sider. Figurerne i det fundne våben hører imidlertid til heraldikkens almindeligste: af våbener med en kanton eller med to bjælker i findes der i England mange hundrede, og våbener med en sparre mellem tre figurer kan utvivlsomt tælles i tusinder. Jeg kørte fast i de uoverskuelige kolonner og kom ingen vegne.

Så henvendte vi os til Heraldisk Selskabs sekretær, dr. h. c. *Ole Rostock*, og han angreb problemet fra en helt anden side. I stedet for at forsøge via skjoldet gik han ud fra valgsproget – det ene ord af det som var læseligt! – samt fra hjelfiguren over skjoldet.

I Storbritannien er det almindeligt kun at afbilde et våbens hjelfigur,

the crest, i stedet for det komplette våben, og til identificering af hjelmfigurer findes en særlig nøgle, *Fairbairn's Book of Crests of the Families of Great Britain and Ireland* 1-2. Fjerde udgave, fra 1905, findes på det Kgl. Bibliotek (en senere udgave, fra 1911, fotografisk optryk 1963, er anderledes opbygget og kan ikke anvendes til identificering af anonyme hjelmfigurer). Foruden hjelmfigurer, ca. 4400, indeholder Fairbairn et alfabetisk register over valgsprog.

Rostock udsøgte nu de valgsprog, der havde *Fortuna* som det midterste eller et af de midterste ord. Blandt disse var *Audaces Fortuna juvat*, »Lykken står den kække bi«, hvilket valgsprog ifølge Fairbairn blev ført af 18 slægter. Disse slægters hjelmfigur blev nu undersøgt, og en af dem havde en grif med en knækket lanse, en slægt ved navn *Cosby*. Rostock tyede nu til et andet værk, *Bernhard Burke: General Armory of England, Scotland, Ireland and Wales* (1842 og flere senere udgaver), hvis våbener er ordnet alfabetisk efter slægtsnavne. Her fandt han under *Cosby* et våben, som dog ikke var helt identisk med våbenet på skårene. Det var firdelt, med skårenes 1. + 4. felt = *Cosby* i 1. felt, og skårenes 2. + 3. felt i sit 4. felt; dette sidste våben angaves at tilhøre en slægt ved navn *Dodwell*. Våbenet på skårene er som nævnt rimeligvis fra midten af 1700-tallet; den pågældende udgave af *Burke's General Armory* er fra 1884. Forskellen i de to våbeners sammensætning, altså *Burke*-våbenets 2. og 3. felt (som ikke kommer denne historie ved), må være opstået i perioden ca. 1750–1884. Hvad der interesserer os, er kombinationen af *Cosby*-våbenet og *Dodwell*-våbenet, sådan som den optræder på de to fundne skår.

Firdelingen af dette våben – ræsonnerede Rostock – kan skyldes, at en *Cosby* har giftet sig med en »heraldisk arving« og ved ægteskabet kvadreret sit eget våben med hustruens. Eller våbenet kan tilhøre en søn fra dette ægteskab. I *Burke's Landed Gentry* (talrige udgaver fra 1800- og 1900-tallet) fandt Rostock derefter en *Cole Cosby* (død 1766), der senest 1729 havde giftet sig med *Mary Dodwell*, datter og arving til Henry Dodwell. Deres søn, *Dudley Alexander Sidney Cosby*, var engelsk gesandt i København! Der kan ikke være tvivl om, at det er ham, de våbenprydede skår stammer fra. Han blev senere udnævnt til irsk baron *Sidney of Leix* og døde 1774.

Via Udenrigsministeriet har Jørgen Ahlefeldt fået oplyst, at *Dudley Cosby* var i tiltrædelsesaudiens som britisk ministerresident hos kong Frederik 5. den 23. marts 1764, og at han i august 1765 af helbredshensyn var rejst tilbage til England. Hans ophold i Danmark har altså ikke strakt sig over mere end ca. halvandet år. Disse oplysninger er hentet fra Emil Marquards utrykte oversigt »Udenlandske gesandter i Danmark indtil 1914«, fra 1952, hvoraf et eksemplar findes på Rigsarkivets læsesal.

Sluttelig bør det nævnes, at i *Tudor-Craigs bog, Armorial Porcelain of the Eighteenth Century* omtales et ostindisk stel fra Kien-Lung perioden, ca. 1750, tilhørende familien *Cosby*, hvoraf dele blev solgt hos auktionsfirmaet Christie i London den 8. maj 1917. Desværre er der ingen illustration af dette stel i bogen, men sandsynligheden taler for, at det har været det samme.

Er det ikke mageløst, hvad et sådant porcelænsskår, rigtigt fortolket, kan fortælle?

Heraldica Varia

To ens våbener

I Skandinaviens største museum for hestekøretøjer, Vognsamlingen på Sparresholm i Sydsjælland, er en karet dekoreret med et våben, der ser ud til at være af tysk oprindelse, men som nok har været ført – eller måske stadig føres – i Danmark. Det er en opspringende guld hjort i et blå felt.

Vi slår op i *Reitzels herold* og finder frem til, at det sandsynligvis drejer sig om våbenet for slægten Schreitter v. Schreittenthal, som er med i *Haandbog over den ikke naturaliserede Adel* (i Danmark) ved Th. Hauch-Fausbøll (1933). Her læser vi først noget, som Reitzels herold ikke oplyser, nemlig at hjorten er *opspringende*, og derefter at Johanne, en datter af Josef Schreitter v. Schreittenthal, i 1893 giftede sig med en proprietær Ulrich, der var født i 1866 på gården Rødehus ved Tureby i Sydsjælland.

Straks gætter vi, at vognen må stamme fra dette ægtepar, hvor fru Johanne måske har ladet den forsyne med sit fædrene våben, enten fordi vognen var en arv eller gav fra faderen, eller måske fordi hendes mand ikke førte våben.

Alt – også datering af vognen i forhold til de nævnte personer – synes at stemme, og alt lyder sandsynligt ... *men det er bare ikke rigtigt*. Vognsamlingen kan nemlig oplyse, at karet stammer fra godset Gjorslev på Stevns, og at våbenet er slægten Tesdorpf's. Tesdorpf'ernes våben er (tilfældigvis?) identisk med Schreitter v. Schreittenthals, men Tesdorpf'ernes våben figurerer altså ikke i Reitzels herold.

Hvis vi med oplysningen fra vognsamlingen var gået til værket *Danske Herregaarde ved 1920* og havde slået op under Gjorslev, var vi for så vidt ikke blevet kloge. Men heldigvis erindrers man noget om, at Tesdorpf'erne også ejer gods på Falster, og over artiklen om Ourupgaard i samme værk finder vi en nydelig vignet med det tesdorpf'ske våben, den opspringende hjort. Og i selve artiklen

får vi en god redegørelse for slægtens indvandring til Danmark og videre genealogi.

Moralen – eller rettere *•moralerne•* – af denne historie er da for det første: der er fejl og mangler i *alle* heraldiske opslagsværker. Man bør derfor altid, hvis det er muligt, tage kontrol på sine identifikationer ad andre veje. For det andet: hvis man så nogenlunde ved, fra hvilken egn et våben stammer, vil det være klogt at søge oplysninger eller kontrol på sine oplysninger, i værker som *Trap's Danmark*, *Danske Herregaarde* eller tilsvarende. Og endelig: to (eller måske flere) forskellige slægter kan altså godt føre ens våbener samtidig, endog inden for et så begrænset område som Sjælland.

Haxl.–

„Griffenfelds kårde“

I en henvendelse fra Videnskapselskapets Museum i Trondheim rejstes et heraldisk problem: *•Vårt museum mottok for en tid siden en kårde som vi vedlegger fotografier av. Denne kårde har gått under navn af Griffenfelds kårde. Som kjent satt Griffenfeld som fange på Munkholmen ved Trondheim i sine senere år.*

Hærmuseet i Oslo har uttalt at kården er en draktkårde som sannsynligvis er

tysk og fra siste halvdel av 1600-årene. Det ingraverte våpenskjold på klingens kan imidlertid ikke være Griffenfelds våpen.

Etter førstearkivar Hallvard Trættebergs udtalelse skal ovalskjoldet med krone og grener være tidstypisk for o. 1680. Han mener, at det kan være noe ældre, men ikke svært meget.

Innskriften under våpenskjoldet er nå vanskelig å tyde, men de to øverste ord minner om »fidens» og »auguste».

Vi ville være takknemlig om De på grunnlag av de vedlagte fotografier kan hjelpe oss til en nærmere oppklaring i denne sak.

Ved den første betragtning af det meget udviskede våben fandt jeg opgaven uløselig, men pludselig så jeg, at det slet ikke var en krone, men en fyrstehat, der stod over skjoldet, og endda den ganske særlige fyrstehat med dusken i toppen, som vistnok kun kurfyrsterne af Sachsen fører. Derefter blev også inskriptionen pludselig klar for mig. Der står:

Friderich
August
Churfürst

Et opslag i det gode gamle Salmonsens konversationsleksikon førte mig straks til Frederik August I, kurfyrste af Sachsen 1763–1806 og konge af Sachsen 1806–1827. Opgaven var tilsyneladende løst, men jeg var ikke helt tilfreds med resultatet, fordi kården, som også udtalt af Hærmuseet i Oslo, så ud til at være fra slutningen af 1600-tallet.

Tøjhusmuseet i København, som jeg henvendte mig til, gav et fyldigt svar. Her er det kun gengivet i de uddrag, der har interesse i denne sammenhæng: »Hvis knap og parerstang (på kårdens fæste, som ikke er gengivet her) er af jern, før 1700 – hvis messing efter. Dette fører over i Deres tydning af inskriptionen på klingens. Rent umiddelbart ville vi mene, at det måtte være mere sandsynligt, at der var tale om Frederik August, kurfyrste af Sachsen 1694–1733 og konge af Polen 1697–1733, bedre kendt under navnet August den Stærke. Han passer i tid

med kården, og da August først kun var kurfyrste og efter nederlaget til Karl XII i 1706 måtte frasige sig Polens trone og først genvinder den efter Poltava 1709, giver det forklaringen på, at kurfyrste-våbenet står alene.»

Nu kunne jeg svare Videnskapselskabet's Museum. Jeg accepterede Tøjhusmuseets August den Stærke som mere sandsynlig, men kårdens eventuelle tilknytning til Griffenfeld (der som bekendt døde år 1699) måtte altså i høj grad bero på, om knap og parerstang var af jern.

Videnskapselskabet's museum takkede og svarede, at knappen og parerstangen desværre var af messing, og »kården synes derfor å måtte tilhøre en så sen tid, at den neppe har været i Griffenfelds eie». Museet oplyste videre, at kården ellers efter traditionen skulle være givet som gave fra Griffenfeld til løjtnant Jonas Wilmann Fandrem, som skulle have været vagthavende under Griffenfelds fangenskab på Munkholmen. Kården har senere været i løjtnantens slægt.

Det kan neppe nogen sinde afgøres

med sikkerhed, om kården kan have tilhørt Griffenfeld, men samtidig kan det siges, at det er endnu mere usandsynligt, at den skulle have tilhørt August den Stærke. Kårder fra den tid er meget ofte forsynede med fyrstevåbener.

Rent heraldisk set er der imidlertid et helt andet problem, som nager mig lidt i denne sag. Det er, at det ikke med sikkerhed er lykkedes mig at identificere skjoldets indhold. Er det »rautenkrantz-våbener« alene, eller er skjoldet delt af våbener med de korslagte sværd (for ærke-marskalembedet) og »rautenkrantz-våbener«?

Haxt.—

Atter et skolevåben

Sankt Andreasskolen i Svogerslev, der nu efter kommunesammenslutningen hører under Roskilde kommunale skolevæsen, har i 1972 taget eget våben.

Skolen, der ligger i den tidligere Kørnerup—Svogerslev kommune, førte, i de år hvor denne kommune havde våben, kommunens våben på sine papirer og i sit stempel (se HT 7, side 318).

Ganske vist kunne man sige, at skolen blot kunne have fortsat med at føre det gamle kommunevåben som sit eget, men lærer Ole V. Prøhl, der underviser i formning ved skolen, fandt, at den symbolik,

der var nedlagt i det tidligere kommunevåben, hverken passede på skolen og dens distrikt eller på den nye situation med tilknytning til Roskilde.

Baggrunden til ideen om et nyt våben må søges i, at læreren i sin undervisning havde fattet interesse for heraldik og for spøg ladet sine elever forsøge sig som heraldiske kunstnere. Tandslæge Per Hougaard (der ikke behøver nærmere præsentation for vore læsere) havde besøgt skolen for at se på børnenes frembringelser og fortælle dem lidt om heraldik.

Lærer Prøhl talte med sine kolleger om ideen, og man enedes om en udformning, som også skolenævnet gik ind for:

I rødt felt et guld andreaskors, herpå en ørn i modsatte tinkturer. I 4. felt et nedadvendt guld søblad.

Ørnen er valgt for at vise tilhørsforholdet til Roskilde. Andreaskorset, der må betragtes som hovedfiguren i skjoldet, behøver ingen nærmere forklaring, undtagen at skolen har sit navn, fordi den nærliggende kirke er en Andreas-kirke. Søbladet symboliserer Svogerslev sø, som ligger i skolens umiddelbare nærhed. Farverne er valgt dels af æstetiske grunde, dels for at undgå enhver form for forveksling med det tidligere kommunevåben.

Haxt.—

Tilblivelsen af våbenerne for riddere af Dannebrog i det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede

Af Nils G. Bartholdy

SKJOLDENE for elefant- og dannebrogssiddere i Frederiksborg Slotskirke hører med de tilsvarende våbenbøger i Ordenskapitlet på Amalienborg til de fornemste heraldiske kilder i Danmark fra nyere tid. Et fund i Johan Bülow's manuskriptsamling på Sorø Akademi¹⁾ af omkr. 100 våbentegninger fra tiden 1693–1739, der viste sig at være riddernes indsendte forlæg eller den daværende våbenmalers skitser, har nu sammen med Vincens Lerches papirer og korrespondance i Det kgl. Bibliotek²⁾ og Rigsarkivet³⁾ fra hans embedsperiode som ordenssekretær 1690–1742 gjort det muligt at belyse riddervåbenernes tilblivelse indgående⁴⁾. Når de fundne våbentegninger er endt i Sorø, skyldes det, at en senere ordenssekretær, kronprins Frederiks (VI) hofmarskal Johan Bülow, ved sin afsked i 1793 tog dem med sig og senere testamenterede dem til sin gamle skole tillige med en stor del af sine manuskripter. Og så Lerches embedsarkivalier er kommet til deres nuværende opbevaringssted ad krogede veje.

Våbenforlæggenes sammenhæng med ordenssekretærens korrespondance er uomtvistelig ud fra brevenes indhold, og hver tegning passer nøje til det pågældende brev, når begge lægges sammen efter de oprindelige folder. De mange indkomne breve og kopibogen med indholdet af Lerches udgående skrivelser udgør en brevsyngling, der for en stor del direkte

drejer sig om heraldiske forhold. Da kun et fåtal af våbenforlæggene vedrører elefantriddere, vil det her hovedsagelig være Dannebrogordenen, der behandles. Den indstiftedes af Christian V 1671, og den første højtidelige uddeling fandt sted på Rosenborg 12. oktober, dagen efter kronprins Frederiks (IV) fødsel. Begivenheden skal ses i forlængelse af kongens salving i Frederiksborg Slotskirke tidligere på året, hvor den arvelige enevoldsmagt var blevet stærkt understreget i ceremoniellet. Det var derfor i salvingskirken, man senere valgte at ophænge ridderskjoldene.

Nils G. Bartholdy, der er født 1941, blev cand. phil. i historie 1970 og ansattes samme år som arkivar i Rigsarkivet. Har siden 1971 været medlem af Heraldisk Selskabs styrelse og leder sammen med arkitekt Kurt Clauding og cand. mag. Allan

Tønnesen Københavnsafdelingens foredragsrækker og øvrige heraldiske aktiviteter. Interesserer sig særlig for en række sociale forhold under den ældre danske enevælde og har skrevet om adelsbegrebet i perioden 1660–1730. Arrangerede 1971 en udstilling i Rigsarkivet om Dannebrogordenen.

Ordensstatutterne og ridderkappellets indretning

Allerede i Elefantordenens ældste kendte statutter af 11. marts 1679⁶⁾ tales der om et ridderkapel i Frederiksborg Slotskirke, til hvilket elefantriddere var pligtige at lade fremstille en firkantet kobberplade med deres våben påmalet. Endvidere skulle de indlevere en farvelagt tegning af deres våben til ordenssekretæren, som havde pligt til at lade det afmale i den dertil forordnede protokol. Hverken metalskjolde af den nævnte form eller protokoller er dog bevaret fra et så tidligt tidspunkt. Lignende bestemmelser var fastsat i Elefantordenens statutter af 28. april 1691, idet det tilføjes, at skjoldene ophænges efter anciennitet og ved de pågældendes død flyttes til et andet sted i kirken; hvis en ridder bliver forskudt (som Griffenfeld), fjernes hans våben helt. De ældste statutter for Dannebrogordenen af 17. oktober 1691 pålægger hvide riddere at indlevere en farvelagt våbentegning som forlæg for det våben, der skulle males i ordenens våbenbog, hvorimod der ikke tales om metalskjolde. Først i de reviderede statutter af 1. december 1693 for hhv. Elefant- og Dannebrogordenen⁷⁾ bestemmes det, at såvel blå som hvide ridders våbenskjolde skal ophænges i slotskirken. Ydermere har ridderne nu pligt til at indsende deres tankeprog, der males sammen med våbenet på et ovalt volutsmykket metalskjold, der for elefantriddere skulle være af kobber og for dannebrogstriddere af blik.

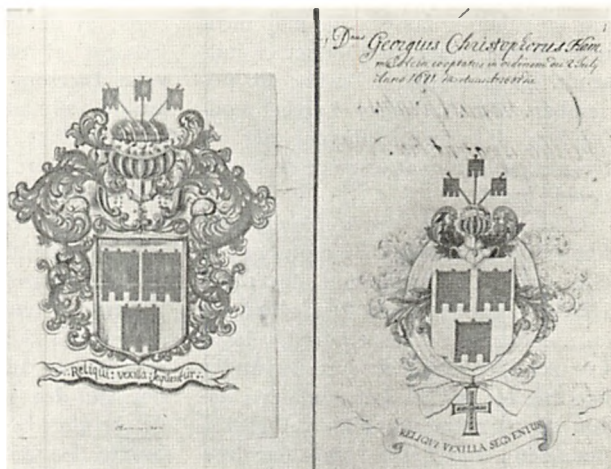
Ved statutternes udformning havde man i vid udstrækning ladet sig inspirere af udenlandske forhold. Adskillige passager er næsten ordret taget fra de på tryk udgivne artikler for

Den gyldne Vlies's Orden, Helligåndsordenen, St. Michaelsordenen og Hosebåndsordenen, der alle havde et kapel, hvor riddersnes våbener anbragtes. Lerche fik af den danske gesandt i England udførlige oplysninger om Hosebåndsordenens kapel i Windsor. Indretningen af det danske ridderkapel blev nærmere bestemt ved memorialerne af 25. april 1693⁷⁾. Lerche skriver 1694 til adskillige af riddere, at det nu haster med at få indsendt våben, da alt skal være færdigt til 15. april, Christian V's fødselsdag. Det nåedes ikke. Først 13. juni blev de ældste blikkskjolde, der var lavet af blikkenslageren Gottfried Fuchs⁸⁾, og som bærer tydeligt præg af at være fremstillet hurtigt, idet de ofte er flikket sammen af flere stykker, ført til Frederiksborg. 14. juni 1694 blev de i kongens nærværelse ophængt i slotskirken.

Våbenbøgernes anlæggelse

Vincens Lerche afløste 1690 Bolle Luxdorph, der havde været ordenssekretær siden 1671. I den fortegnelse, der da blev optaget over dennes embedspapirer⁹⁾, nævnes »Ridderbogen af Dannebrog«. Men hvornår er denne foliant anlagt? Der er ikke bevaret korrespondance herom fra Luxdorphs tid. Navneindsørslerne og våbenafbildningerne giver dog visse holdpunkter. Dannebrogordenens ophavsmand, Peder Griffenfeld, der selv blev ridder 1671, betegnes i modsætning til de øvrige riddere ikke som herre, »dominus«, kun hans fornavn står skrevet, og samtidig med denne indførsel er han anført som udstødt af ordenen 13. marts 1676 (Griffenfeldnavnet og det grevelige våben af 1673 er tilføjet i det 19. århundrede). Jens Juel, der ligeledes var blevet hvid ridder i 1671, blev baron 1672, men er i

1. Første side i våbenbogen med riddervåben for Georg Christopher Hammerstein, geheimeråd og kammerpræsident hos hertugen af Braunschweig-Lüneburg. T. v. det forlæg, som hans søn indsendte 1694.

våbenbogen repræsenteret ved sit ændrede friherrelige våben af 1680. Protokollen må derfor under alle omstændigheder være påbegyndt efter såvel Griffenfeldts fald som tilkomsten af Jens Juels andet friherrevåben, d. v. s. efter 1680. Mens Dannebrogordenens våbenbog anfører alle hvide riddere siden 1671, men i øvrigt ikke daterer sig selv, medtager den ældste bevarede protokol for Elefantordenen udtrykkeligt de riddere fra Frederik III's tid, der endnu levede i 1690, hvilket dårligt kan fortolkes anderledes end, at våbenbogen for den fornemste orden er anlagt i 1690. Da der næppe er grund til at tro, at Dannebrogordenens våbenbog er påbegyndt uafhængigt af Elefantordenens, må dens anlæggelse dateres til den allersidste del af Luxdorps funktionstid som ordenssekretær. Når ordenskorset afbildes hængende i ordensbåndet, der er lagt omkring våbenerne, og ikke i hæden, hvad man i analogi med udenlandske ordeners anbringelse under våbener ville have ventet, indicerer det i øvrigt, at våbenbogen må være ældre end ordenshæden, der først blev til i 1693.

Våbenforlæggenes tilkomst og karakter

Selv om våbenbøgerne eksisterede ved Luxdorps afsked, var der endnu en del allerede udnævnte ridders våbener, der manglede deri. Det blev Lerches opgave at ajourføre protokollerne; første gang han skriftligt bad om en våbentegning var i et brev af 4. juni 1692. En noget langsom reaktion på hans opfordringer var ikke ualmindelig. Våbenet for den allerførste hvide ridder i 1671, Georg Christopher Hammerstein, der døde 1687, blev således først indleveret 1694 af en søn, efter at Lerche gentagne gange havde bedt om en våbentegning med »Veritables Couleurs, avec casque, cimier, Lambrequins, et tout ce qui y appartient«. Friherre Hans Georg von der Schulenburgs tilfælde er et godt eksempel på denne type korrespondance: Han var blevet hvid ridder 1684. Den 5. nov. 1692 beder Lerche om at få hans våben sendt op fra Tyskland; 26. januar 1693 formener Schulenburg, at et signetaftryk må være tilstrækkeligt; 28. februar svarer Lerche, at det er ubrugeligt, og beder

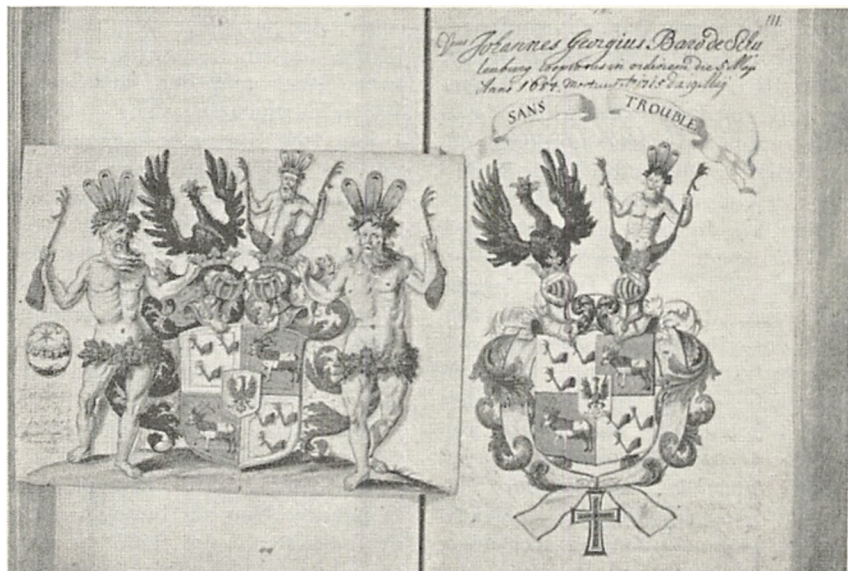
om et våben i farver; 30. maj meddeler Schulenburg, at våbenet er indsendt via gesandten i Berlin; 25. november 1693 bekræfter Lerche modtagelsen af våbentegningen, der er bevaret og for øvrigt er en af de kunstnerisk bedste.

Uden direkte at true de pågældende foreholdt Lerche ofte, hvor pinligt det ville være, hvis vedkommendes plads i kirken skulle stå tom. Det påhvilede en nyudnævnt ridder at udrede adskillige ikke helt små gebyrer, herunder betaling for at få våbenet malet i bogen og på et metalskjold; i 1736 kostede dette 10 dukater. Måske har disse udgifter til en vis grad været skyld i, at nogle tøvede med at indlevere deres våben.

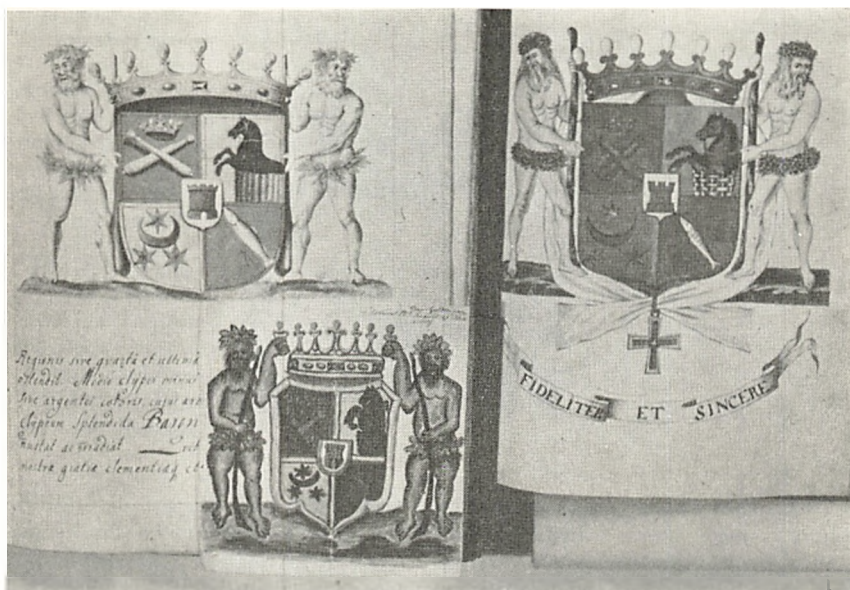
Med tiden lod Lerche sig i flere tilfælde nøje med et signetaftryk, men til gengæld betingede han sig som

regel, at det skulle være tydeligt og ledsaget af en nøjagtig farvebeskrivelse. Ligesom de malede våbenforlæg kunne være af højst forskellig kvalitet, var ikke enhver seglstampe lige smukt udført. Generalmajor Frantz Joachim von Dewitz's signet var f. eks. ret mådeligt, og han fandt det derfor selv fornødent at ridse våbenfiguren op med blyant ved siden af aftrykket. Våbenet i signeringen eller seglstampen har sikkert forekommet mange af ridderne mest autentisk. Det var normalt den udgave af deres våben, de kendte bedst, fordi de jævnligt brugte den ved besegling af breve og dokumenter.

Adskillige efterkom dog Lerches anmodninger om at indsende et farvelagt forlæg, og af den bevarede korrespondance kan man se, at der er blevet sendt flere ind, end der nu

2. Kunstnerisk fremragende forlæg, indsendt af friherre Hans Georg von der Schulenburg 1693; yderst t. v. impresa i billedform. Kongens våbenmaler udelader skjoldholderne i våbenbogen t. h. og overfører ikke tinkturerne fra forlæggets hjelmklæder. (Hvor intet andet anføres, skyldes illustrationerne fotograf A. Mann Nielsen, Det arnamag-næanske Institut).

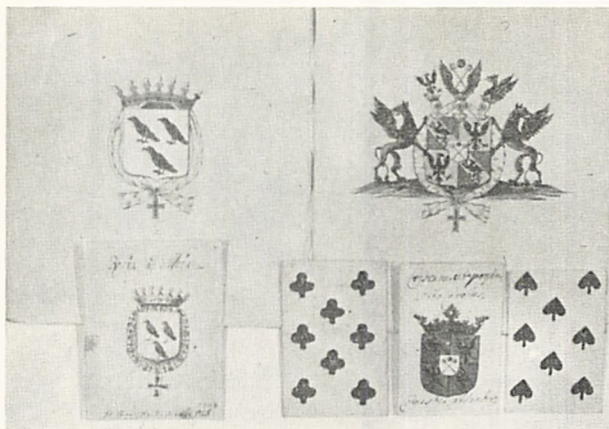

3. Kunstnerisk ringe forlæg, indsendt af baron Chr. Gyldenkrone til Wilhelmsborg efter 1717. Afbildningen i våbenbogen t. h. er formentlig malet efter Gyldenkrone-våbenet fra 1673 i den friherrelige patentprotokol øverst t. v.

findes i Sorø-samlingen. For en nutidig vurdering ligger forlæggenes værdi navnlig i, at disse tegninger er blevet til på den pågældendes personlige ordre og utvivlsomt udført efter vedkommendes egne direktiver. Alle de indsendte våbentegninger repræsenterer med deres individuelle særpræg en broget forsamling af »kunstnere« af vidt forskellig kvalitet. Forlæggenes størrelse varierer fra folio til miniaturer. Det mindste er et meget charmerende Beulwitz-våben malet på et lille stykke pergament. Ellers er de indgivne våbener malet på papir. I en del tilfælde gav Lerche anvisning på forlæggets format, idet han udbad sig en tegning »alleene af Størrelse som et Kort Blad«. Dette blev af flere opfattet så bogstaveligt, at de indsendte deres våben malet bag på et spillekort! Ingen af forlæggenes blev

signeret, og navne på, hvem der har malet dem, forekommer heller ikke i korrespondancen. Nogle af våbenforlæggen er kunstnerisk set overordentlig fremragende; det gælder navnlig tegninger, der er udført i Tyskland. Flere er temmelig klodsede, men ikke uden en vis charme. Enkelte er usædvanligt ringe; f. eks. er den tegning, som baron Chr. Gyldenkrone indsendte, så pauver, at man måtte se bort fra den og i stedet bruge våbentegningen i den friherrelige patentprotokol¹⁰⁾ som forlæg. Noget lignende har man også gjort i andre tilfælde.

Kravet om indlevering af en farvelagt tegning var ikke altid let at opfylde. Af mange beklagende breve til Lerche i så henseende fremgår det, at det kunne være svært for ridderne at skaffe en habil maler. Især i pro-

4. T. v. baron Fr. Krag's forlæg og riddervåben fra 1708. Lign. for hofmarskal grev Otto Carl Callenberg t. h. med tilføjede skjoldholdere i forhold til forlægget, der er malet bag på et spillekort. Ridder-våbenene er nøjagtige kopier (i Terkel Klevenfeldts samlinger, Rigsarkivet) efter den originale våbenbog.

vinsen synes det at have været forbundet med store vanskeligheder. Dette er tillide forklaringen på, hvorfor flere i stedet indsendte et signet-aftryk. Vedrørende et par indkomne tegninger udtaler indsenderne ligefrem forhåbning om, at kongens våbenmaler vil vide at forbedre våbenet. Ikke blot kneb det for mange at finde en, der kunne male deres våben, også farverne dertil var somme-tider svære at skaffe. Baron Schack Brockdorff skrev fra Scheelenborg, at man ikke dér havde kunnet få fat i »die feine himmelblau farbe«. Guld og sølv blev på forlæggene malet som gult og hvidt, men det var magtpåliggende for flere udtrykkeligt at gøre opmærksom på, at der på det officielle våben skulle anvendes metaller; således tilføjede friherre Hans Ludw. von Königstein på sit indsendte våbenforlæg: »NB. Was mit gelber couleur gezeichnet, muss in dem Original von Gold seyn.«

Nogle undgik helt problemerne med selv at skulle skaffe maler og farver, nemlig de, der før havde fået våben af kongen; som forlæg indsendte de deres patent, hvori våbenet var af-

malet. Sådanne våbener, der tidligere var autoriseret af kongen, fandtes også (efter 1670) malede i patentprotokollerne, og et opslag heri var en udvej, ordenssekretæren i mange tilfælde kunne vælge, hvis den pågældende viste sig utilbøjelig til selv at give direktiver om våbenet. I den forbindelse har det næppe spillet nogen rolle, at ordens- og lenssekretærfunktionerne adskiltes ved Luxdorffs afgang.

Da våbenbøgerne med tiden kom til at rumme et betydeligt antal våbener, undlod flere nyudnævnte riddere at indsende individuelt forlæg, idet de i stedet henviste til, at deres fars eller en anden fædrene slægtningens våben måtte findes i våbenbogen og i kappellet; f. eks. skrev i 1729 en søn af generalmajor Jobst von Scholten, der havde været både hvid og blå ridder, at dennes våben »se doivent trouver deux fois a l'Eglise«. Sommetider meddelte Lerche ligefrem den pågældende, at han ikke i dette tilfælde behøvede noget forlæg, »saasom det kand blifve gjort effter Hans Hr. Faders«.

Til en stor del af de bevarede våbenforlæg findes der ingen medfølgende breve. Mange af disse våbeners

bærere viser sig ved nærmere undersøgelse at være knyttede til hovedstaden i kraft af deres embeder, og man må derfor formode, at disse tegninger kan være afleveret til Lerche af de pågældende personligt. Endelig findes der i våbenbogen adskillige indmalede riddervåbener, for hvilke der aldrig har foreligget en modeltegnning i farver, men hvor det er evident, at de pågældende på grund af deres stilling i centraladministrationen ligeledes har haft oplagt lejlighed til mundtligt at give ordenssekretæren besked om, hvordan deres våben skulle males. I sådanne tilfælde får man ikke umiddelbart indsigt i riddervåbenets tilblivelse. Til gengæld må man regne med, at denne kategori af riddere har set (og godkendt) det færdige resultat i modsætning til f. eks. udenlandske eller fjerntboende riddere, der normalt aldrig har set det våben, der males i København og ophængtes for dem på Frederiksborg.

Våbenmalerne

Den officielle våbenmaler standardiserede hvert riddervåben efter en ret fast skabelon med hensyn til skjoldform, hjelm og hjelmklæde. I forhold

til de indsendte forlæg blev mange våbener derved bedre, mens der af de bedste forlæg sommetider skabtes våbener, hvor lidt af spændstigheden var gået tabt. Han respekterer ikke altid forlæggets farver. Især føler han sig frit stillet, hvad angår hjelmklædets tinkturer, således at han ikke blot forandrer i de tilfælde, hvor forlæggets farvevalg klart er heraldisk ukorrekt, men også hvor en ændring i f. eks. rækkefølgen af farverne på hjelmklædet ikke var påkrævet. Damascering, der ofte træffes på de tyske forlæg, anvendtes ikke af den danske konges våbenmaler. Skjoldholdere, der forekom på forlægget, kom ikke altid med ind i våbenbogen; omvendt er der eksempler på, at skjoldholdere er blevet tilføjet. På *metalskjoldene* for dannebrogssiddere forekommer skjoldholdere imidlertid aldrig, hvilket er betinget af skjoldets ovale form, der ikke gav de samme udfoldelsesmuligheder som våbenbogens rektangulære foliosider, hvor der var bedre plads. For en del våbeners vedkommende kan der derfor være forskel på gengivelsen i våbenbogen og på metalskjoldet. Hvorvidt en sådan forskel tillige skyldes, at det ikke var den samme maler,

5. Bolle Luxdorph var ordenssekretær 1671–1690, og elefanthovedet i hans våben fra 1679, der ses i adelsprotokollen t. v. malet af A, hentyder sikkert hertil. Han blev hvid ridder 1695, og hans riddervåben t. h. er malet af Herman von Ham.

der malede begge steder – travlheden i 1694 kan måske have krævet flere malere på én gang – er vanskeligt at afgøre, da der alene på grund af det forskelligartede underlag og de to slags farver aldrig vil kunne blive lighed mellem våbenerne i bogen og på skjoldene, selv om disse måtte være udført af samme kunstner.

»Den officielle våbenmaler« var i henseende til Dannebrogordenens ældste våbenbog, der rummer våbener

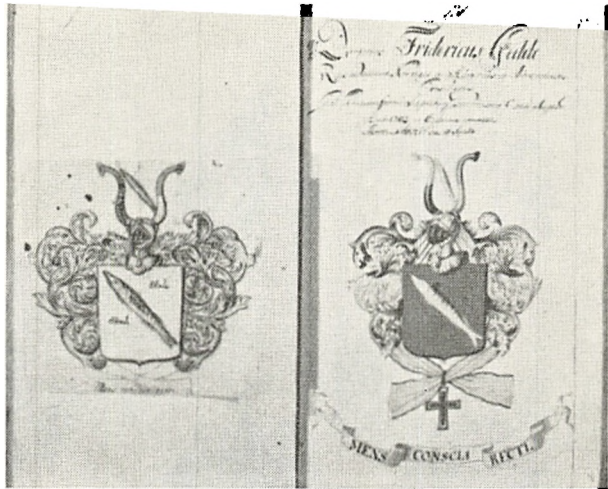

6. Den russiske gesandt i Kbh. Andreas Petr. Ismailow blev hvid ridder 1708. I midten en seddel fra ham med signet-aftryk, der viser hans våben, som det findes afmalet i studentermatriklen for Det kgl. ridderlige Akademi, hvor sønnen Nicolaj blev indskrevet 1702. Øverst ridder-våbenet efter Klevenfelds kopi.

for de 1671–1722 udnævnte hvide riddere, og som en nærmere undersøgelse i det følgende skal koncentrere sig om, i hvert fald *tre* personer, hvis våbentegninger af stilistiske årsager klart kan skelnes fra hinanden. De betegnes foreløbig *A*, *B* og *C*. *A* var våbenmaler i Luxdorps embedstid og har altså malet våbenerne indtil 1690 med undtagelse af dem, hvor det først for Lerche lykkedes at fremskaffe våbenforlæg. Hans våbentegninger er udført overordentlig sikkert. Det er en dygtig kunstner, der med overlegen pensel har givet disse våbener særpræg. Ved at forsyne de enkelte felter med en diskret optrukken ramme, og især når han lægger guld på f.eks. løver, opnår han en karakteristisk dybde i sine våbener. Hjelm og hjelmklæde har en særegen blød karakter; hjelmene kan til en vis grad virke impressionistiske. *B* er tiltrådt samtidig med Lerche og maler til og med 1712. Også han er en særdeles overlegen heraldisk kunstner, men anvender i højere grad en »fladestil«. I modsætning til *A*'s malemåde har hans hjelme og hjelmklæder en egen hård karakter; hjelmene kan virke helt stålagtige. Både hos *A* og *B* fremtræder riddervåbenerne med gode proportioner efter baroktidens normer. Efter *B* bliver *C* våbenmaler, men han er ikke nogen værdig arvtager. Både proportioner og teknik hos ham er ringere.

De kgl. våbenmalere signerede ikke dengang deres arbejder i originalprotokollerne. I et særskilt bind tilhørende Ordenskapitlet findes riddervåbener for både elefant- og dannebrogssiddere, hvoraf de første er *B*'s nøjagtige kopieringer af *A*'s våbentegninger i originalprotokollerne, de følgende er dubletter af *B*'s egne tegninger fra resten af Christian V's regeringstid, og de sidste er elefantriddervåbener.

7. T. v. Herman von Hams skitse til riddervåbnet i våbenbogen t. h. for den 1702 udnævnte Fr. Giedde, der som admiralitetsråd var knyttet til central-administrationen i Kbh. og derfor mundtligt har kunnet give våben-maleren direktiver.

ner fra tiden 1700–1725 malede af C, dels som kopier efter B's, dels som dubletter af egne nytegnede. Efter de af B malede våbener læses: »Anno 1700 cre disse . . . Ridderlige Waabener Malet og forferdiget af *Herman von Ham* Ridsemester ved det Kongl. Ridderlige Academie i Kiøbenhavn«, hvoraf det altså fremgår, at våbenmaleren B = Herman von Ham, tegnelærer ved den læreanstalt for vordende embedsmænd, som bestod 1691–1710. Han har tillige malet akademisternes våbener i Det kgl. ridderlige Akademis matrikel¹¹), der foreligger i to eksemplarer, hvoraf han har signeret dublet-eksemplaret¹²). Han har åbenbart i almindelighed yndet at male de samme våbener to gange. Herman von Ham, der døde 1713, var 1678 kommet til København fra Kristianstad; 1680 benævnes han kontrafejer, portrætmaler¹³). Af tilsvarende art som bindet med kopier og dubletter er en protokol på Det kgl. Bibliotek med elefant og dannebrogsridderes våbener malede med Herman von Hams hånd¹⁴). Den dækker tiden 1699–1712

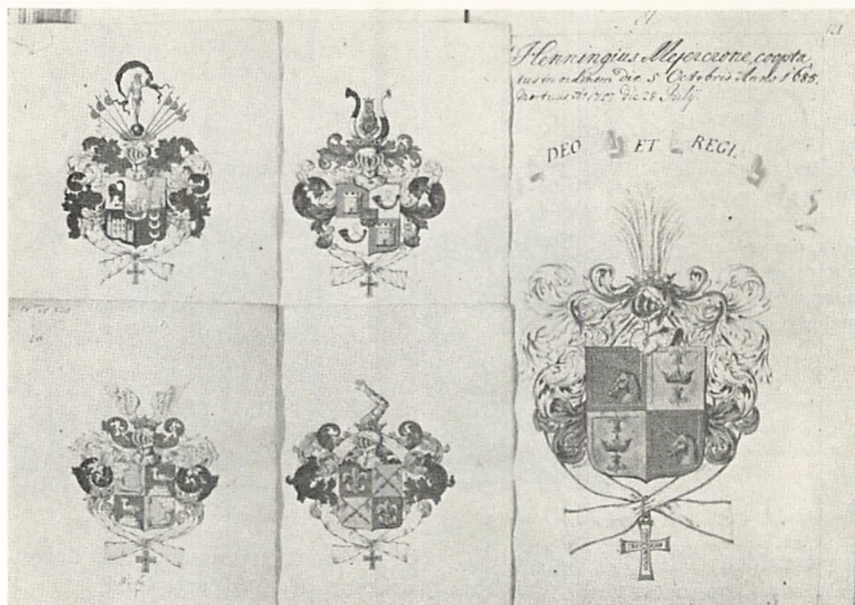
og er klart fortsættelsen af dublerækken i det førnævnte bind.

Enkelte af våbentegningerne i Sorø kan ikke være indgivne forlæg, men er våbenmalernes skitser. Således må f. eks. en smuk rødkridstegning være Herman von Hams udkast til admiral Fr. Gieddes riddervåben.

To af våbenmalerne, A og Herman von Ham, havde også opgaver for Lenskontoret, idet A har malet næsten alle våbener i adelsprotokollerne fra 1670 og til århundredets slutning, mens Herman von Ham malede enkelte adelsvåbener i det 17. årh. og samtlige i Frederik IV's tid indtil 1712¹⁵). Desuden har A malet greve- og friherrevåbener fra og med hhv. 1676 og 1677 og i resten af Christian V's tid¹⁶). A og den tidligere nævnte C kan ikke identificeres.

Heraldiske detaljer fra korrespondancen

Den bevarede korrespondance giver gode muligheder for indblik i enkelte riddervåbeners tilblivelse, riddernes

8. Riddervåbener for en række nyadelige, hvis ambition krævede mange våbenfelter. T. h. gesandt i Paris Henning Meyercrone, hvid ridder 1685 (den originale våbenbog). Øverst t. v. deputeret i landetaten Fr. Chr. Adeler, 1712; t. h. herfor geheimeråd Valdemar Gabel, 1707; nederst t. v. oversekretær Ditlev Wibe, 1701; t. h. herfor generalløjtnant Fr. Leegaard, 1712 (Klevenfelds kopier).

egne heraldiske kundskaber og bevidsthed samt ordensekretærens viden.

Meget tyder på, at Lerche har vist den heraldiske side af sit embede stor interesse, selv om det sikkert også er våbenmalernes tanker og kritik, der kommer til udtryk i hans brevveksling. Det tankesprog, der ifølge statutterne skulle indsendes sammen med våbenforlægget, og som i korrespondancen kaldes devise eller symbolum, fortolkede adskillige ikke udelukkende som et verbalt udtryk, men tillige som et symbolfyldt billede (*impresa*)¹⁷. Lerche måtte flere gange præcisere, at der kun skulle bruges et kort motto. I forbindelse med en definition af »devise« nævner han to værker af den kendte heraldiker Claude-François Menestrier: *Les Recherches du Blazon* (1673) og

L'Origine des Armoiries (1680)¹⁸. Man støttede sig altså til lødlig heraldisk teori.

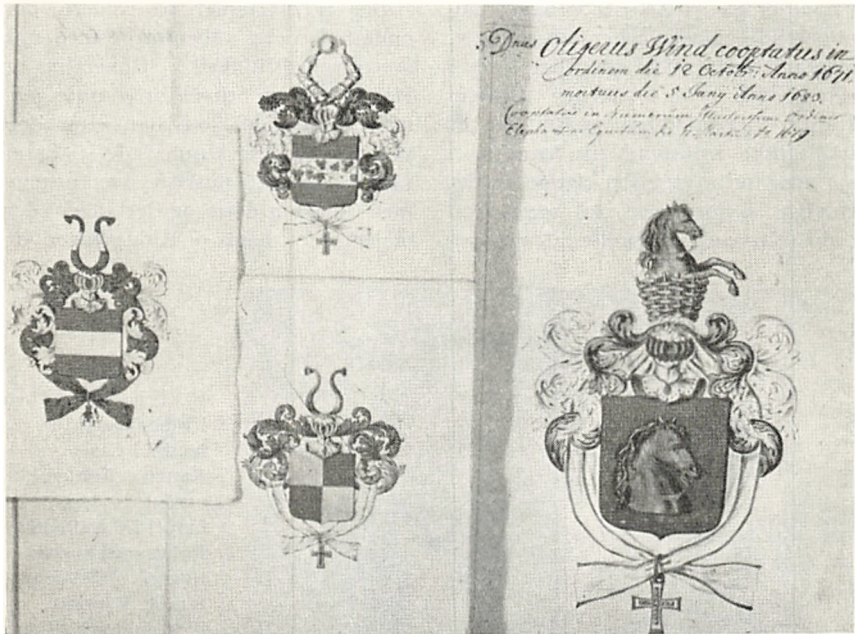
Lerche synes især at have lagt vægt på, at heraldikkens farveregler blev overholdt. Farverne i generalløjtnant Fr. Leegaards våben blev således forandret »paa den maade mig fyndes det beste cffter Blason kand vere«, og Leegaard var taknemmelig for denne korrektion. Hans indgivne forlæg blev (desværre) returneret, og det var måske også tilfældet med andres. Generalmajor Fr. Otto Rappé, der indgav en våbentegning visende et af rødt og sølv delt øksehoved i blåt felt (hvorved altså rødt stødte op mod blåt), forsikrede, at hans forfædre altid havde ført våbenet i denne skikkelse, men bøjede sig i øvrigt for Lerches forslag

om, »at feldtet deeles udj tvende deele nemlig Hviit og Blaate«, hvorved »det halfve Røde Tyre hofvet kommer i det halfve hvide feldt og det andet halfve Hviide Tyre hofved i det blaa felt, Saaledes er det Conform med Vaaben Kunsten, som icke tillader at der udi Vaabener maa sættes farve paa farve, eller Metal paa Metale; den strenge teori sejrede dermed over et gammelt og frit udviklet slægtsvåben. — Ingen våbener var direkte nykomponerede til lejligheden. Der var på dette tidspunkt kun tale om småændringer i allerede antagne.

De beskrivelser, der ledsagede indsendte signetaftryk, er som regel klare og éntydige. Et vist kendskab til heraldisk teori spores, når f. eks. en ind-

sendt beskrivelse af et Baudissin-våben, der ellers er givet på tysk — man korresponderede på dansk, tysk eller fransk —, slår over i korrekt fransk farveterminologi og »selon les Blasons« taler om »Or«, »Azur« og »Argent«.

Når generalmajor Adam Abraham von Gaffron indsendte en farvelagt våbentegning og i et medfølgende brev anførte, at slægtens våben fandtes »in dem reichs Wapen Buch, unter dem Schlessischen Adel, mit eben denen farben, wie es entworfen«, er denne henvisning til den aktuelle udgave af Siebmachers våbenbogsværk muligvis tegn på en vis personlig usikkerhed, hvad angår de korrekte farver. Manglende viden i så henseende gjorde sig gældende for friherre Joachim Hein-

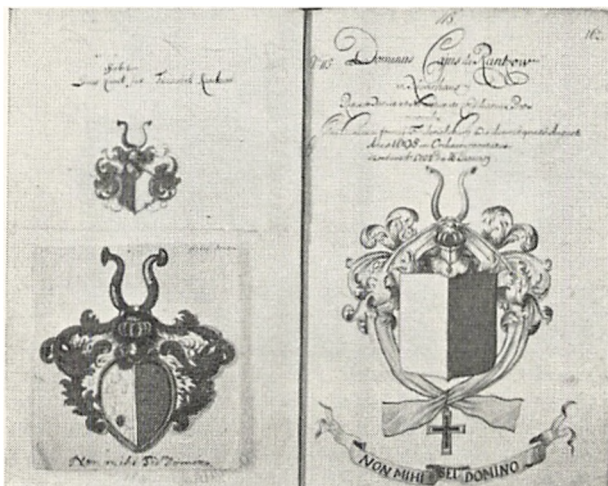
9. Enkle riddervåbener for mænd af dansk uradel. T. h. viceskatmester og assessor i Statskollegiet og Højesteret Holger Vind, hvid ridder 1671, hvis våben er vendt i courtoisie (den originale våbenbog). Øverst i midten generalmajor Laurits Munk (m. vinranken), 1699; nederst i midten amtmand og landsdommer Tage Thott, 1705; yderst t. v. stiftamtmand Otto Krabbe, blå ridder 1709 (Klevenfelds kopier).

rich von Bülow, der meddelte sine våbenfarver som »si je ne me trompe pas azur et Or« og for en sikkerheds skyld henviste til en slægtning, hvis våben han vidste var indgivet tidligere. En lignende uvidenhed lagde generalmajor Johan Vibe for dagen, da han ikke med sikkerhed kunne fordele sølv og rødt i det våben, han vidste fandtes malet i hans afdøde fars franske adelspatent¹⁰), som han formentlige måtte finde sig hos en af de andre arvinger; de korrekte farver var imidlertid sølv og sort.

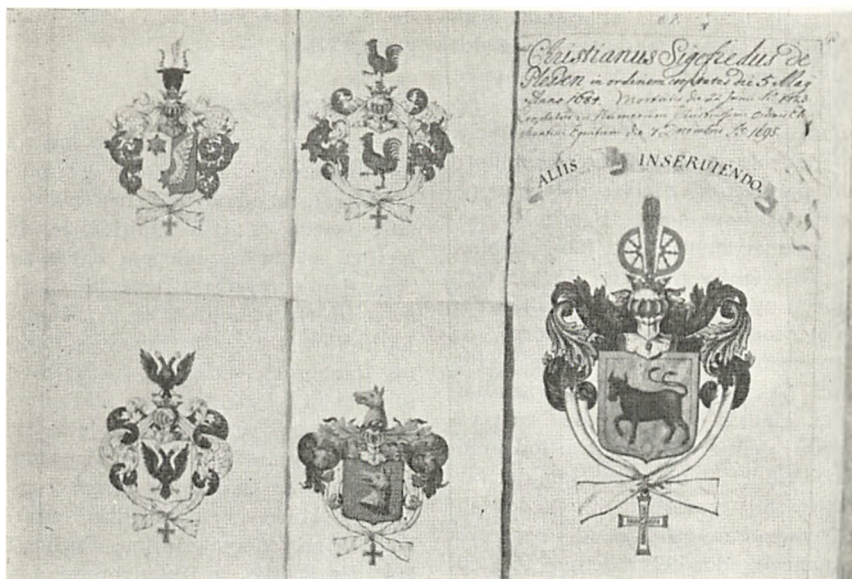
Sikker viden om egen våbenføring var altså ikke altid reglen. Bortset fra ringe kunstnerisk standard var det heller ikke ethvert indgivet forlæg, der var udført med lige megen omtanke, ligesom mange mundtlige direktiver næppe er givet på basis af nogen imponerende viden om heraldikkens elementære regler. Når adskillige sider i våbenbogen viser våbener (Rosenkrantz, Plessen, Vind m. fl.), der er spejlvendte i forhold til, hvad man må anse for at være det rigtige, er det tydeligt, at forlægget skal søges i en courtoisie-vendt udførelse af det på-

gældende våben. Dette kan påvises med sikkerhed, når f. eks. geheimeråd Fr. Rantzau indleverer en våbentegning med spejlvendte farver samt hjelm, der er *sinistervendt*. Kravet om, at det indgivne forlæg skulle være i farver, kan meget vel have fået den nyudnævnte ridder til at kaste et blik på f. eks. aneportrætter. Hvor der er tale om billeder af ægtepar med påmalet slægtsvåben, vil dette for mandens vedkommende ofte være vendt i courtoisie mod hustruens. Med Lerches nidkærhed angående tinkturer i erindring må man imidlertid undre sig over, at slægter, hvoraf flere medlemmer blev riddere, i våbenbogen er repræsenteret ved samme våben, der for nogen vender normalt og for andre er vendt i courtoisie.

Der er eksempler på riddere, der omfattede deres våbenføring med stor samvittighedsfuldhed. Generalmajor Hans Heinrich Scheel forespurgte gennem trediemand, om han efter den vedlagte tegning kunne lade stikke et signet, idet han ønskede overensstemmelse mellem dette og det våben, der maledes for ham »i Ridderbogen og

10. T. h. riddervåben i våbenbogen for landråd Cay Rantzau, holstensk uradel. Nederst t. v. hans 1698 indsendte forlæg med korrekt tingering. Geheimeråd Fr. Rantzau, hvid ridder 1717, har indsendt tegningen oven over med sinistervendt hjelm og omvendte tinkturer.

11. Enkle riddervåbener tilhørende indvandret tysk uradel. T. h. administrator for prins Jørgen, C. S. Plessen, hvid ridder 1684 (den originale våbenbog). Øverst t. v. overkammerjunkeren U. A. Holstein, 1699; t. h. herfor hofmarskal Ludvig Statius Hahn, 1699; nederst t. v. stiftamtmand Joachim Pritzbuere, 1712; t. h. herfor hofmarskal hos enkedronning Charlotte Amalie, Fr. Eman. Köttschau, 1708 (Klevenfeldts kopier).

paa Schiltet som skall ophængis i Capellet. Han havde bemærket, at mange efter at være blevet riddere i stedet for hjelm førte en krone over skjoldet, der lagdes på bryststjernen, som igen var omgivet af ordenskæden. Statutterne pålagde ridderne at føre ordenstegnet under våbenet i bånd eller kæde, hvorimod det ikke generelt var påbudt at bruge krone i stedet for hjelm; skikken med at anbringe ordenens stjerne bag skjoldet var udenlandsk inspireret, men ikke officielt forordnet. Grev Rochus Fr. Lynar skrev, at han ville lade foretage undersøgelser i familiearkivet vedrørende sit våben, navnlig for at fastslå den korekte brug af hjelm og hjelmtegn.

I samme ærinde ville to riddere af fransk afstamning, generalløjtnanterne

Laurence de Boysset og Henri de Cheusses, skrive til deres hjemland, idet den sidstnævnte dog hævdede, at familien længe havde ført en marquiskrone. Indgivne våbener skulle være forsynede med hjelm og hjelmtegn, og sommetider bad Lerche om at få hjelmen nøje specificeret, hvilket virker påfaldende, fordi der med memorialerne af 25. april 1693 var fastsat ganske bestemte krone- og hjelmsformer. Disse detaljerede bestemmelser blev imidlertid langt fra overholdt af kongens egen våbenmaler. I våbenbogen træffes på våbenerne enten hjelm eller krone eller begge dele; hjelmtypen er altid den åbne (adelige) trallehjem. Diplomaten Fr. Weibergs riddervåben fremtræder med friherrelige attributter uden, at det tilsyneladende er muligt at forklare grunden.

Lerches vane med at granske segl-aftrykkene meget nøje har fremkaldt forklaringer, som kan være interessante at kende. På et brev fra geheimeråd Jørgen Bielke bemærkede han, at der på hjelmtegnets vesselhorn sad påfuglefjer, hvilket ikke var tilfældet på hans nogle år forinden malede riddervåben. Bielke henviste bl. a. til de svenske friherrer Bielke, men røber i øvrigt, at det var hans far, der havde ladet våbenet »forbedre«, da han engang fik stukket et signet i Holland, og at også hans bror, rigsadmiralen Henrik Bielke, havde brugt våbenet i denne form. Lerche lod imidlertid riddervåbenet være, som det var. Vedrørende grev Wilh. Fr. Wedell observerede han en lignende uoverensstemmelse, idet der i dennes segl tilføjede sås et skjoldhoved hvori tre liljer. Forklaringen er, at Wedell ved sit ægteskab med Hannibal Sehesteds datter forbedrede sit våben med de tre liljer, der sad i svigerfaderens franske grevevåben²⁰). Også i dette tilfælde undlod Lerche rettelser i våbenbogen, men de efterfølgende grever Wedell (Wedellsborg), der blev riddere af Dannebrog, fik de tre liljer med i riddervåbenet.

Det var dog tilsyneladende ikke enhver, der yndede »våbenforbedringer«. Baron Fr. Krag fik ved sit giftermål 1684 med en datter af baron Jens Juell ret til at føre dennes våbenfelter sammen med sit eget. Han var senere gift med Griffenfelds datter, og som hvid ridder 1708 indsendte han sit stamvåben med bemærkning om, at dette »er ey videre end 3 sølle Krager udj Et huit Felt med een Krone over. Effter mit AllerNaadigste patent som Baron skulde jeg føre H. Baron Juels Waaben, Mens Ved Høyeste Rett Blef Domb afsagt, jeg maatte føre huilcked jeg Vilde, og lader jeg mig Nøye med

de 3 Stackels Fule som nock kand gjøre Fyllist«.

Dannebrogskorset

Uden her at komme nærmere ind på fortolkningen af det kors, der normalt kvadrerer kongevåbenet, må det kort nævnes, at Arild Huitfeldt havde hævdet, at der var tale om Valdemar Sejrs dannebrogskors. Dette blev gentaget af Griffenfeld²¹), og i Thomas Bartholins skrift »De Equestris Ordinis Danebrogici Origine« fra 1676 til forsvar for påstanden om, at Dannebrogordenen var indstiftet allerede 1219, kan man læse, at det var kong Valdemar, der havde sat dannebrogskorset i kongevåbenet, hvilket naturligvis er en ren anakronisme. Derimod kan det fastslås, at Dannebrogfanen og den dertil knyttede legende var en forudsætning for *Dannebrogordenens* indstiftelse (1671), og at korset i kongevåbenet derefter – indtil 1972 – har haft ordenskorsets konkave form. På en tegning af ordensseglet i Dannebrogordenens statutter af 1691 er der ligefrem afbildet et diamantbesat kors i kongevåbenet.

12. Ordensseglets to sider afbildet i de trykte statutter fra 1693. Ordenskorsets konkave form går igen i kongevåbenets dannebrogskors; i statutterne fra 1691 er dette kors besat med diamanter. (Foto: Rigsarkivet).

Noter

- 1) Johan Bülow's manuskriptsamling 8 c.
- 2) Langebeks excerpter, 280, fol.
- 3) Kopibog og indkomne breve fra ridlere, Ordenskapitlets arkiv i Rigsarkivet. Brevene har muligvis en overgang været i Bolle Willum Luxdorps eje, jfr. dennes testamente trykt i Luxdorps Dagbøger II, 1925–30.
- 4) Til Ordenskapitlet og Sorø Akademis Bibliotek, der velvilligt har givet mig adgang til at benytte alt relevant materiale og til at lade dele heraf fotografere, retter jeg en ærbødig tak.
- 5) Rigsarkivet, Danske Kancelli, C 39, ordensstatutter 1679 og 1691.
- 6) Publiceret i: H. F. Grandjean, De kgl. danske Ridderordener, 1903.
- 7) Afskrift i Ordenskapitlet, Amalienborg.
- 8) E. Marquard, Kongelige Kammerregnskaber, 1918, s. 448. Han var tillige fontæne- og grottemester, Weilbachs Kunstnerleksikon I, 1947, s. 353.
- 9) Rigsarkivet, arkivvæsenets arkiv, Danske Kancellis arkivkontor I nr. 8.
- 10) Rigsarkivet, Danske Kancelli, A 101.
- 11) Rigsarkivet, Rentekammeret, 471.1.
- 12) Det kgl. Bibl., Thott, 1066, fol.
- 13) Weilbachs Kunstnerleksikon I, 1947, s. 431.
- 14) Ledreborg, 412, fol.
- 15) Rigsarkivet, Danske Kancelli, A 102 og 104.
- 16) Do., A 100.
- 17) Vedr. terminologi se Per Hougaard, Om Anders Sørensen Vedels mærke. HT bd. 2 nr. 16, s. 249 ff.
- 18) Var formentlig i hans privateje, da de ikke findes i Det kgl. Bibl.
- 19) Se Danmarks Adels Årbog 1948, s. 116 f.
- 20) Hans Konow, Hannibal Sehesteds franske grevkvåben, IIT bd. I nr. 1, s. 19 ff.
- 21) E. C. Werlauff, Om Danebrog og Danebrogsordenen, 1872, s. 21–22.

Dannelsen af et Nordisk Flagselskab

Lørdag den 27. januar 1973 kl. 19 mødtes flagintereserede fra Norden på Frederiksberg Kommunes Biblioteker, Solbjergvej 25, 2000 Kbh. F.

Det var med spænding dagen blev imødeset med hensyn til hvor mange deltagere der ville møde op. Kl. 19,15 var der kommet alt i alt 24, tre fra Norge, 6 fra Sverige og 13 fra Danmark, samt som specielle gæster generalsekretæren for den Internationale Sammenslutning af Flagselskaber, FIAV, Klaes Sierksma med hustru fra Nederlandene. De fremmødte fik en i alle måder vellykket aften ud af det. Først bød bibliotekar, cand. mag. Chr. Fogd Pedersen velkommen, hvorefter ordet blev givet til de tre foredragsholdere: Kl. Sierksma: Det frisiske nationalflag. Symbol med forbindelse til Skandinavien. Kl. Sierksma, selv friser, er vel den der ved mest om friserens land og flag. Derefter talte dr. juris Atle Grahl-Madsen fra Bergen om forslag til en ny norsk flaglov.

Her blev der en pause hvor der blev ser-

veret kaffe/te m. ostemad og småkager; bagefter øl og sodavand, hvorefter aftenens sidste foredragsholder, redaktør Karl-Erik Weggerup, Malmö, talte om Skåneland som broen i Skandinavien tillige med Skånelands flag, det gule kors i rødt, som i de sidste ti år har fået en vældig udbredelse på den anden side Sundet.

Inden mødet sluttede kl. ca. 23,15 var Nordisk Flagselskab (NFS) en realitet, og bestyrelsen valgt på kort tid.

Formand for NFS: Christian Fogd Pedersen

Viceformand og redaktør: Atle Grahl-Madsen, Bergen

Sekretær: Karl-Erik Weggerup, Malmö
Kasserer: Jørgen Juul Wielandt, bankass., Kbh. S

Revisorer: Jahn Chr. Olsen, disponent, Bergen

Walter Rydberg, fabrikør, Karlshamn
flagfabrik

(fortsættes side 328)

Carl Christian Halls våben og valgsprog

Af *Sven Tito Achen*

PÅ DEN gamle kostskole Herlufsholm i Sydsjælland opførtes i 1915 en biblioteksbygning, og den ene af dennes indre gavlvægge lod man udsmykke heraldisk. Øverst maledes stifternes våbenskjolde, Herluf Trolles trold og Birgitte Gøyes tre ibskaller, og derunder arrangerede man våberne for de 26 forstandere, skolen havde haft, fra Birgitte Gøye trak sig tilbage i 1567, to år efter skolens oprettelse, indtil opførelsesåret 1915 (se figur 1).

Det vil sige: på væggen er der kun 25 regelrette våbener. Det 26. består af bogstaverne CCH placeret i et skjold og er tydeligvis en nødløsning. Det repræsenterer politikeren konseilspræsident Carl Christian Hall (1812–88), som var forstander fra 1856 til sin død. Han er den eneste af Herlufsholms forstandere, som ikke var af adelig slægt, og man har åbenbart ment, at han derfor ikke havde noget våben.

Det var en fejltagelse, men den var måske undskyldelig. Hall fik storkorset af Dannebrogordenen i 1858 og blev i 1874 ridder af Elefanten, men ved ingen af disse lejligheder blev nogen våbenplade for ham ophængt i Frederiksborg Slotskirke eller nogen våbentegning indført i Ordenskapitlets protokoller. Om man i 1915 undersøgte sagen så langt, ved jeg ikke. Men længere gik man i hvert fald ikke.

Det gjorde imidlertid grosserer Hans Konow, og han fandt C. C. Halls våben et så nærliggende sted som siddende i hans segl. Det kan bl. a. ses i den Borgerlige Seglsamling på Rigs-

arkivet (figur 2). Skjoldet er vandret delt af hvidt og rødt og er tydeligvis »talende»: Hall – halv. Af skraveringen fremgår, at også begge hjelmens vesselhorn er vandret delt hvidt/rødt. Udformningen af seglets våben peger på midten af 1800-tallet, så det tilsvarende signet er nok ikke et, C. C. Hall har arvet, men et han har ladet fremstille. Derfor kan våbenet jo godt have været brugt af hans far eller længere tilbage.

Eksakt samme våben føres i øvrigt ifølge Poul Reitzel: »Våbenførende slægter i Danmark« (1946–59), bind 2, side 24, af en anden slægt Hall, der i 1848 kom til Danmark fra Frisland. Nogen forbindelse mellem de to slægter er ikke påvist, men en forbindelse mellem de to våbener er svær at se bort fra. At to slægter med navnet Hall begge tager sig et våben med et »halveret« skjold, er vel ikke usandsynligt. Men at de begge vælger farverne hvid/rød, og begge vælger to vesselhorn delt på samme måde, kan næppe skyldes en tilfældighed.

Det er i høj grad muligt, at C. C. Hall, i hvert fald delvis, har opfattet sit talende våben som en spøg (og det er der intet uheraldisk i, jævnfør f. eks. slægten Rasch's våben med en snegl i eller slægten Vinters med en sol). At Hall ikke var fremmed for en spøgfuld formulering, heller ikke i forbindelse med f. eks. sine høje ordener, fremgår i hvert fald af nedenstående brev, af 14. marts 1864, fra forfatteren Gotfred Rode til Elise Ploug. Jeg takker professor, dr. phil. Roar Skovmand, som har gjort mig opmærksom

på brevet og oven i købet sendt Heraldisk Tidsskrift en egenhændig afskrift:

Da jeg nu engang ikke kunde dyc mig for idag at fortælle den Ytring af Hall, vil jeg dog, at De skal have den nøjagtigere end jeg kunde huske; men jeg vil naturligviis ikke gjerne,

at den skal komme videre eller ved Leilighed offentlig vendes imod ham. Historisk interesse synes mig den har. Saaledes lyder min Optegnelse i sin Heelhed:

»Da Hall var bleven Storkorsridder og skulde opgive en Devise til sit Skjold i Frederiksborg Slotskirke, sagde han til Treschow, at han følte sig

1. Våbenvæggen i Herlufsholms bibliotek. Halls monogram-i-skjold skimtes nederst til højre.

2. Aftryk af C. C. Halls våbensægl i den Borgerlige Sæglssamling. Skriften er vistnok heraldikeren P. B. Grandjeans.

Fot. Rigsarkivet.

stærkt fristet til at vælge de Ord fra Engelsk: »Gjør ikke idag hvad du kan gjøre imorgen, gjør ikke selv hvad du kan lade Andre gjøre.« Treschow var dog noget betænkelig, og Hall vilde vel ogsaa lade sig afholde »paa Grund af Udlæggelserne«, men hans hele Liv fra først indtil sidst havde lært ham disse Ords store Betydning. — Saaledes hørte jeg ham selv sige (Hammerich, Fru Hammerich og jeg vare tilstede) hos Hammerichs Onsdag den 29 April 1863; da jeg sagde, at jeg ikke hyldede den første Halvdeel, skjød han sig ind under Forklaring cum grano salis: »gjør ikke idag, hvad

det er rigtigere og bedre at gjøre imorgen« — (Sammenlign Baggenses Labyrinth: Kongebjerget XII (Reise- love): »først og fremmest, efter hiin virksomme Mands Exempel: Intet at opsætte til imorgen, hvad der kunde afgjøres idag.«) —

Saaledes har jeg optegnet det og tilføjer kun for mit eget Vedkommende, at naar jeg dengang sagde til Hall, at jeg ikke hyldede Principet, saa var det for hans Vedkommende og i Theori; — i Praxis har jeg desværre offret til det meer end det har været godt; desbedre Indsigt har jeg faaet i Fordømmeligheden.

Deres

G. Rode.

Den nævnte Treschow kan tænkes at være politikeren højesteretsadvokat Willum Frederik Treschow (1786—1869), og måske er det hans betænkelighed over for Halls forslag til sit valgspørg, der er skyld i, at hverken Halls våben eller valgspørg nogen sinde blev sendt ind til Ordenskapitlet. Det er skade, ogsaa af heraldiske grunde, da det smukke, enkle våben i høj grad ville have hævdet sig på Frederiksborg, ligesom det ikke ville have stået tilbage for de øvrige forstander-våbener på Herlufsholms biblioteksvæg. Tværtimod.

(fortsat fra side 325)

Juristen dr. Grahl-Madsen havde udarbejdet et udkast til vedtægter for NFS, som vil blive revideret og vedtaget på første ordinære generalforsamling, som skal finde sted senest 1. juli 1974.

Det Nordiske Flagselskab har ogsaa allerede fået sit eget flag. På mellemlå bund en gul trekant med et rødt kors.

De seks medlemmer i styrelsen kunne næste formiddag holde et indledende og orienterende møde hos formanden, hvor NFS blev optaget som 15. medlem i FIAV, Fédération Internationale des Associations Vexillologiques, som afholder sin 5. kongres i London 13.—18. september 1973.

C. F. P.

Heraldisk litteratur siden sidst

En levende vejledning

Sven Tito Achen: *Identifikation af anonyme våbenskjolde*. Dansk Historisk Fællesforenings håndbøger, Kbh. 1972; 96 s. (ill.). Pris for medlemmer af DHF: Dkr. 30,—. Pris i boghandelen: Dkr. 44,85.

Skønt heraldikken traditionelt regnes til historiens hjælpevidenskaber, findes kun få forsøg på at delagtiggøre andre discipliners udøvere i den heraldiske undersøgelsesgang. Det er derfor glædeligt, at Achens arbejde nu kommer videre kredse for øje, idet DHF har indlemmet det i sin fortjenstfulde håndbogs-serie — til nytte for historikere, genealoger, museumsfolk, samlere etc.

Som alle DHF's udgivelser er det en nydelig bog til en overkommelig pris. Den er indbundet, og det pæne papir lader illustrationerne komme til deres ret.

Indholdet er en udvidet bearbejdelse af Achens tidligere arbejder: »Heraldik for samlere« (i »Jeg er samler« II, 1956) og »Identifikation af ukendte våbener« (HT 9; 1964). Foruden de danske utrykte hjælpemidler behandles de vigtigste trykte våbennøgler og relevante opslagsværker fra ind- og udland. Der skrives veloplagt om det specielle emne, og i tilslutning til illustrationerne gennemgås den nødvendige procedure i detaljer. Skønt bogens tyngdepunkt naturligt er Danmark, dækkes i princippet hele Europa — af de 30 illustrationer vedrører 15 Danmark, 3 Sverige, 2 Norge, 4 England, 2 Tyskland, mens Frankrig, Holland og Böhmen har hver én.

Selvfølgelig kan ikke alle aspekter tilgodeses på 96 sider. Man har utvivlsomt med rette valgt at koncentrere sig om slægts- og tildels personvåbener, mens kollektive våbener (landsdele, byer, korporationer etc.) kun får ringe eller ingen omtale. For Danmarks vedkommende kunne nummerhenvisninger til Achens & Rostocks bibliografi have været en hjælp. Ligeledes kunne nævnelse af *H. Spruths* internationale bomærkebiblio-

grafi kort have ledet læseren til dette vanskelige, men ikke behandlede område.

Det (for) snævert tilmålte sidetal er helliget praksis; emner af mere teoretisk interesse: ens våbener (se redaktørens opsats i dette nr.), similarisering og differentiering nævnes ikke. Her må beklages udeladelsen af *Herbert*-våbenet visende et mark of cadency. Også den nemt afgrænselige napoleonske heraldik savnes, skønt en enkelt henvisning til *Reverend & Villeroys* album havde været tilstrækkelig.

Også med ovennævnte begrænsninger er bogen langt den udførligste og mest omfattende i sin art. Det er derfor næppe uberettiget at sætte arbejdet i relation til andre forsøg i genren.

Der udtrykkes i bogen (s. 12 og 85) en vis ringeagt for tysk heraldisk forskning. Denne underkendelse er i lige høj grad uklædelig og uberettiget. Allerede 1908 skrev *S. Kekule v. Stradonitz*: »Die Wappenkunde an den Museen als Hilfsmittel kunstgeschichtlicher Forschung« (Museumskunde Bd. IV), hvori indgår en kortfattet identifikationsvejledning. Den er nu forældet og fremdrages kun af prioritets-hensyn — dette gælder derimod ikke genrens første separatpublikation »Deutsche Wappensammlungen und Wappenrepertorien«; 1960 (Praktikum für Familienforscher, Heft 34), med bidrag af bl. a. *O. Neubecher*. Her behandles i koncentreret form de utrykte våbennøgler, som findes hos det heraldiske selskab »Herold« i Berlin, i *Stadtarchiv Augsburg* og i *Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg*. Da de beskrevne samlinger er af kolossalt omfang og heftet meget indholdsrigt, kan det varmt anbefales som supplement til Achens bog. Det er en afgjort mangel, at man ikke har henvist hertil, da forespørgsler til de nævnte institutioner sikkert kan løse mange problemer.

Det mest nærliggende sammenligningsgrundlag er *Scheffers*: »Kort handlingning

i sköldemärkens identifiering* (1946 & 64), der også er en causerende vejledning. Achens arbejde byder benytteren mest — det er mere vidtspændende og giver flere metodiske detaljer. Scheffer fremhæver imidlertid i sin omtale af deviser, at bogstaver ved et skjold ikke behøver at være ejerens initialer, men kan være en *valg-sprogsforkortelse*. Denne mulighed er forbigået i Achens afsnit om bogstaver, skønt problemet på dansk er behandlet med nogen udførlighed af *Carl Roos* (Bogvennen, Ny Række III, 1948).

Af ovenstående fremgår, at bogens styrke er dens klare beskrivelse af hovedopslagsværkerne, mens det mere sekundære litteraturudvalg er diskutabelt. Kun rigelige (evt. petit-trykte) henvisninger ansporer læseren til at gå andre veje end de gængse, mens et for snævert udvalg for tidligt udtømmer mulighederne — eksempelvis nævnes af valgprogsamlinger kun *Dielitz'* med ordene »her går man sjældent forgæves«. Imidlertid er netop devise-litteraturen så rig, at selv *Dielitz* ikke slår til. Således har denne kun 67 af de 195 mottoer under A i *J. Gelli: »3500 exlibris italiani ... e 2000 motti, sentenze e divise»* (1908). Ej heller værker af *Loebe* (1877, 1883) og *Chassant & Tausin* (1878—95, 3. bd.) overflødiggøres af den tyske samling. Disse bøger findes på Det kgl. Bibl., hvis store beholdning burde have spillet en langt større rolle ved udarbejdelsen.

Bogens eksempler er omhyggeligt udvalgt så de flest mulige fænomener belyses, men der savnes en indledende oversigt (med diagrammer) over de for undersøgelsens succes så betydningsfulde begreber: heraldisk højre og venstre, spejlvending (hvorunder courtoisie), felternes rækkefølge og farveangivelse. Disse elementer behandles spredt i teksten (dexter/sinister først s. 36 under anetavler), så vigtigheden ikke bliver klar for begynderen. På dette punkt er håndbogen præget af sin fortid som causerende oversigtsartikel.

En del af disse betragtninger er udsprunget af de — ganske betydelige — *teoretiske* krav, der bør opfyldes af en

specialhåndbog, som langt frem i tiden vil være ultimum refugium for amatører og fagfolk. Imidlertid må det ikke glemmes, at bogen er en kyndig *praktikers* værk og beskriver en procedure, som med held er fulgt i en årrække. Forfatterens fortælleglæde gør bogen charmerende og sine steder umiddelbart spændende. Skønt visse sider af arbejdet ikke er hævet over diskussion, er hovedindtrykket dog en smuk, levende og instruktiv vejledning. Dens smittende glæde ved emnet vil givetvis skaffe heraldikken nye venner.

P.H.

Kongresrapport fra Wien

Genealogica et Heraldica, 10. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften, Wien 1970, Kongressberichte. To bind på tilsammen 739 sider, illustreret. Redaktion: Franz Gall og Hanns Jäger-Sunstenau. Udgiver: Heraldisch-Genalogische Gesellschaft »Adler«. Forlag: Verlag der Wiener Medizinischen Akademie, Alserstrasse 4, A — 1090 Wien. Pris: ÖS 630.—

I oktober 1972 forelå rapporten fra kongressen i Wien i september 1970. Det er et digert værk i to bind, men trods et ganske flot omslag ville det være synd at sige, at det er noget smukt værk; for når man blader i bindene fristes man til at tro, at det er prøvebøger fra en sammenslutning af skrivemaskinefabrikanter, man har i hånden. Dette hænger sammen med, at hver enkelt foredragsholder inden kongressen skulle fremsende sit manuskript maskinskrevet med særligt farvebånd og på særligt papir. Det er disse manuskripter, der ved offset metoden er gengivet direkte i rapporten. Men ikke nok hermed. Strenge regler om manuskripternes længder har øjensynligt medført, at nogle af manuskripterne er blevet beskåret!

Hvad selve indholdet angår, drejer de første 38 sider sig om kongressens forberedelse, deltagerlisten og åbnings- og afslutningsfesterne med tilhørende taler.

Så følger de egentlige foredrag. Først de genealogiske systematisk inddelt i tre sektioner. Derefter de heraldiske foredrag opdelt i to grupper: teori og kilder samt lokal- og personheraldik. Endelig kommer afsnit med foredragene om sigillografi, vexillologi, ikonografi og insigniologi. I alt 104 foredrag på spansk, engelsk, fransk eller tysk.

Det er svært at fremhæve enkelte af foredragene frem for andre som værende af særlig interesse, og det er uoverkommeligt her at nævne dem alle, men ud fra betragtningen om, at enhver høne synes bedst om sine egne kyllinger, skal det oplyses, at følgende skandinaver figurerer som foredragsholdere: Achen, Cappelen, Heyerdahl, Heymowski, von Numers, Scheffer, Schlyter, Tennberg og...

Haxt. —

Hverdagens og videnskabens tegn

Paul Rantzau: Alle tiders tal, Regnekunstens hvem-hvad-hvor. Politikens Forlag, Kbh. 1972; 503 s. (ill.); pris: Dkr. 37,50.

Nogle af vore almindeligste tegn, tallene og de matematiske glyffer, er ret sparsomt behandlet i litteraturen. Den ældste større håndbog er *J. Nicolaus*: Tractatus de siglis veterum fra 1703, og en tal-bibliografi (kun 40 nr.) findes i *H. Nelis*: L'écriture et les scribes, 1918.

Nu foreligger på dansk en omfattende bog om tallenes kulturhistorie af SHS-medlem *Paul Rantzau*, der fortæller veloplagt og populært ikke alene om tallenes, men også om alfabeternes udvikling.

Af størst interesse for heraldikeren er fortegnelserne over astronomiske og matematiske hjælpetegn — der skal her gives et par eksempler på dette stofs anvendelighed. Planettegnene ses stundom som våbenbestanddele — bekendt er *Uranus*-tegnet i våbenet for sir *William Herschel*, der 1781 opdagede denne planet. Rantzau oplyser, at det oprindelige tegn nu kun bruges i England og Nordamerika af veneration for Herschel.

Forbindelsen mellem planeterne og metallerne omtales — f. eks. betød Mars'

tegn også jern; det kan derfor ses i bl. a. *Iron and Steel Institutes* våben. Derimod nævnes ikke brugen af planettegnene til heraldisk tinkturangivelse.

Rantzau nævner, at uendelighedstegnet (∞) har været brugt som lighedstegn — dette forklarer måske genealogiens agteskabstegn (cf. Math. 195), der ses i våbenet for det genealogisk-heraldiske forlag *Degener & Co.*

Som eksempel på et aritmetisk våben viser Rantzau regnemester *Adam Rieses* fra 1550. Sverige har imidlertid et ligeså kuriøst skjold tilhørende den 1716 adlede fysiker *Polhem*. Det indeholder bl. a. det geometriske bevis for Pythagoras' sætning.

Meget stof behandles yderst kortfattet — man kunne således have ønsket et referat af den voldsomme diskussion om runernes talmagi, da en af de mest fantasifulde forskere — *Agrell* — optræder i litteraturlisten. Også Maya-matematikken kunne være uddybet mere på det historiskes bekostning. Her savnes henvisning til den klassiske fremstilling: *Sylvanus Morley*: Introduction to the Study of the Maya Hieroglyphs, 1915.

Med sin livlige tekst og mange anskuelige diagrammer er bogen en appetitvækker. Tabeller, indeks og litteraturliste letter anvendelsen som håndbog. Det er en interessant nyhed også for symbolhistorikere.

P. H.

Ordensväsensdets vara eller icke vara

Ordnar och medaljer. Promemoria upprättad inom statsrådsberedningen och finansdepartementet (Ds Fi 1972:5), Stockholm mars 1972, maskinskrift i offset, II + 54 s., utan kostnad.

För att bedöma den nu aktuella frågan om ordensväsenets ev. avskaffande i Sverige måste man först se tillbaka på utvecklingen av ordnarna. Begreppet orden innebär ju egentligen en sammanlutning/såsom ännu i t. ex. munkorden, godtemplarorden o. s. v./ och under medeltiden var ordenstecknet endast ett

yttre bevis på medlemskap av en sådan. Efter hand kom emellertid begreppet orden att avse själva tecknet. Flera föregångare till våra nuv. ordnar förekommo under 1500- och 1600-talen, ehuru de då ej fingo någon fast organisation, och de planer som bl. a. drottning Kristina och Karl XII hade på att införa ett svenskt ordensväsende blevo ej genomförda. Det var därför — i jämförelse med de övriga kulturländerna i Europa — relativt sent som våra riddarordnar kommo till stånd. Detta skedde 1748, men det var ej — som det ofta påstås — på initiativ av den dåvarande konungen Fredrik I utan på hemställan av rikets ständer och efter förslag av sekreta utskottet. De ordnar som då infördes voro Serafimerorden (med endast en grad) samt Svärds- och Nordstjärneordnarna (med till en början två, men senare tre grader och numera fem resp. fyra). I samband med sin kröning 1772 instiftade Gustav III med ständernas bifall Vasaorden, som kom att bliva banbrytande bland Europas ordnar, dels därigenom att den redan från början hade tre (numera fem) grader och dels därför att den utdelades utan hänsyn till börd och ämbetsställning. Den 30 år senare av Napoleon instiftade Hederslegionen var alltså inte, såsom ofta angives den första »fria» orden.

Många förslag ha väckts i riksdagen om ordensväsendets avskaffande, det första redan 1869. Sedan skulle det dröja ända till 1911 innan borgmästare Lindhagen tog upp frågan och han fortsatte därmed vid flera följande riksdagar. Vid 1969 års riksdag väcktes frågan på nytt och en följd av riksdagens uttalande då blev att finansdepartementet lät verkställa en utredning som blev färdig i mars 1972. Denna utredning måste betecknas som mycket otillfredsställande ur saklig synpunkt; det som talar för ordensväsendets avskaffande har helt kritiklöst framförts, men ingenting av allt det som giver anledning att bibehålla ordnarna. Inte heller finns någonting nämnt om utvecklingen av ordensväsendet utomlands. Att

med några få undantag nästan alla stater i världen ansett ett ordensväsende behöfligt, nämnes icke, och ej heller att en rad stater — oberoende av politisk ideologi — där ordensväsendet avskaffats, återinfört det.

I promemorian har man tänkt sig att Kungl. Maj:ts Orden skulle bestå i Sverige som något slags privat organisation. Varken statens ämbetsmän eller ens Konungen skulle emellertid få befatta sig med eller yttra sig över förslag till ordensförändringar till svenska medborgare. När det gäller utlänningar skulle däremot regeringen besluta härom. Hur detta skall kunna ordnas i praktiken är helt obegripligt, om man anser att ordnarna handhaves av en privat organisation. Samtidigt vill man införa en belöning för »nit och redlighet» som skulle tilldelas alla i statens tjänst (i form av medalj eller armbandsur) efter 30 års tjänst. Det skulle bliva en ansenlig skara årligen och hur man skulle undersöka om vederbörande visat »nit och redlighet» har utredningsmannen icke klarlagt.

De anmärkningar som riktats mot det svenska ordensväsendet, bl. a. för att utdelningarna ske alltför schematiskt, drabba ju med ännu större tyngd en medalj av denna typ.

Ordensväsendet, som är en gammal, historiskt betingad institution av betydande intresse ur kultur- och personhistorisk samt även heraldisk synpunkt, sammanhänger med en internationell sedvänja, som accepterats i de flesta länder i världen. Ordna äro ett för staten förmånligt, praktiskt och vedertaget medel att belöna tjänster mot samhället. De få givetvis icke övervärderas och denne fråga hör förvisso icke till de större i dagens samhällsdebatt. Men deras betydelse får ej heller underskattas. Såvitt känt är har inte något annat land i världen f. n. planer på att avskaffa sitt ordensväsende.

Ett ordensväsende — gärna reformerat i olika avscenden — måste anses ha en funktion att fylla även i dagens samhälle.

Erik T:son Ugglå

Den middelalderlige heraldiks dyreverden

Af Michel Pastoureau

MICHEL Pastoureau er maitre ès lettres, hvad der vel svarer nogenlunde til mag. art., samt archiviste-paléographe, d. v. s. arkivar som er udgået fra École des Chartes, en specialskole for arkivstudier, i Paris. Som et led i sin eksamen herfra skal man præsentere en afhandling, og Michel Pastoureau valgte det emne, som denne artikel handler om, på fransk: Le bestiaire héraldique au moyen âge. Præsentationen af afhandlingen fandt sted i marts 1972, og i efteråret 1972 offentliggjorde forfatteren et resumé af sin afhandling i det franske heraldiske tidsskrift Revue française d'héraldique et de sigillographie (Bulletin No. 41).

Det er med tilladelse, naturligvis fra forfatteren, men også fra rektor for École des Chartes, M. Michel François, og fra det franske tidsskrifts redaktør, M. Jacques Meurgey de Tupigny, at vi her — med hjertelig tak til de tre herrer — bringer resumeet af Michel Pastoureaus interessante afhandling på dansk. Oversættelsen er foretaget af Sven Tito Achen, der også har ansvar for illustrationerne.

Kommunikationsvidenskabernes udvikling i vor tid giver mulighed for at betragte heraldikken fra nye synsvinkler, og for at løsgøre det heraldiske studium af de genealogiske og adels-historiske halsjern, som det hidtil — alt for længe — har siddet spændt fast i. Emnet for min afhandling — den tidlige heraldiks dyreverden — opfor-

drer ikke blot til en dybtgående undersøgelse af våbenkunstens tekniske problemer, men tillader mig samtidig at anskue disse problemer som led i et »sammenlignende« heraldisk studium, en metode inden for vort fag som stadig er meget forsømt. Endelig giver emnet mulighed for ikke nødvendigvis at skulle holde sig til heraldikken i snæver forstand, men til også at kunne inddrage vide tilgrænsende områder i sine undersøgelser.

Jeg har begrænset mit arbejde til middelalderen, fordi der med 1500-tallet optræder og udvikles en helt anden ånd med hensyn til heraldikkens dyreverden. I stedet for et relativt lille antal dyr, som man til gengæld har et indtryk af, at menneskene »levede med« i, er man fra o. 1500 på vej mod at få den komplette fauna introduceret i heraldikken, og den mere og mere naturalistiske måde alle disse dyr bliver gengivet på, adskiller dem yderligere fra den oprindelige heraldiks skarptskårne dyrevæsener.

Principielt gælder mine undersøgelser hele Europa, men de våbenbøger, jeg især bygger på, stammer først og fremmest fra den klassiske heraldiks lande: Frankrig, England, Nederlandene, Schweiz og Rhinlandet. Jeg har kun i mindre grad haft adgang til materiale fra de lande, hvor heraldikken først modnedes senere: Spanien, Italien, Skandinavien, eller som hører til i dens udkanter: Polen og Ungarn.

Kilderne

Våbenbøger og sigiller

Sigillerne har den fordel fremfor våbenbøgerne, at deres våbener i reglen er komplette, altså ikke kun består af skjoldet alene; at de er autentiske, d. v. s. i alle enkeltheder udført som deres ejermand ønskede, at de skulle se ud; samt at de kan dateres med relativ stor nøjagtighed.

Men våbenbøgerne har den meget store fordel at være malet i farver, og uden farver kan man på en måde slet ikke tale om egentlige våbener.

Andre kilder

Af primær, førstehånds heraldik — altså ikke afbildet eller gengivet, andenhånds heraldik — er kun meget lidt bevaret fra middelalderen, nemlig nogle få skjolde og hjelme og nogle bannere.

Herudover besidder vi heraldisk prydede ligsten og gravplader, kirkeruder og andre glasmalerier, mønter, mærkede vægtlodder, kunstgenstande (såsom emaljearbejder, guld- og sølvsmedekunst, keramik, vægtæpper), og illuminerede håndskrifter: bønnebøger, ridderromaner på prosa eller vers, litteratur om turneringer, traktater og lignende diplomatiske dokumenter, samt egentlige afhandlinger om heraldik. Våbener og andre heraldiske udsmykninger fra dette store og spredte materiale supplerer den viden, vi har fra sigiller og våbenbøger.

Våbenbøgernes fauna

Våbendyrenes fremkomst

Våbenmærkernes oprindelse. Heraldikken opstod ved, at elementer fra den dekorative kunst, fra sigilvæsenet, fra krigernes skjolde og især fra

fyrsternes bannere forenedes i ét helt nyt og selvstændigt system. Men hvorledes gik denne »forening« for sig? Vi véd det faktisk ikke. Det er en gåde den dag i dag. Og denne gåde består af to dele. Der er problem nr. ét: hvorledes de fantasifulde dekormotiver, som krigerklassen lod male på sine kampskjolde, i perioden ca. 1080—ca. 1125 kunne udvikle sig til fastlagte, individuelle og permanente kendingsfigurer. Og problem nr. to (hvor vi dog bevæger os på en anelse fastere grund): hvorledes disse figurer i løbet af årene mellem ca. 1125 og ca. 1200 udviklede sig til slægtsmærker, hvis anvendelse, udførelse og arvegang skete efter nøjagtige regler.

De første heraldiske dyr. De drager eller lindorme som optræder flere steder på skjoldene på det berømte Bayeux-tapet (fra 1090'erne), og det »løveskjold« der er den næsten fast bestanddel af den samtidige ridderlitteratur, gør det sandsynligt at drage og løve sammen med delingerne og »heroldstykkerne« (pæl, bjælke, sparre, kors o. s. v.), hører til heraldikkens ældste figurer. En smule senere end løven og dragen kom ørnen, vildsvinet og hjorten, og de blev atter inden længe fulgt af ravn, »leoparden« (altså en løve med sit hoved set forfra; det drejer sig *ikke* om den zoologiske leopard), »panteren« (ej heller den = sin zoologiske navnebroder; den heraldiske panter er en slags mellemting mellem løve og drage, dog uden vinger, og ildsprudende), barsen (en fisk), merletten (en stiliseret fugl), falken, griffen, svanen, gedden og laksen. I løbet af 1200-tallet bliver listen betydelig længere, hvilket bl. a. hænger sammen med, at brugen af våbenmærker fra krigere og adel breder sig til alle samfundets klasser.

Dyrevåbenernes og dyrenes antal.
 Hvor stor en del af samtlige epokens våbenskjolde drejer det sig om? Udregner vi det procentvis, ser resultatet således ud: Op til år 1200 består våbenmærket i 60 pct. af alle de våbener, jeg har undersøgt, af et dyr. I første halvdel af 1200-tallet falder tallet til 40 pct., og i anden halvdel af 1200-tallet til 35 pct. I 1300-tallet udgør dyre-våbenerne 30 pct. af alle våbenmærker, og dette tal er stort set konstant helt op til 1700-tallet.

Antallet af de *forskellige* dyr, som påtræffes i våbenbøgerne, bliver hele tiden større. Op til år 1200 kan der opregnes 15 forskellige dyr. I løbet af det næste århundrede, altså op til år 1300, stiger tallet til 30, og op til 1450 til 50 forskellige dyr. Samtidig med at antallet af forskellige dyr således øges, bliver deres indbyrdes fordeling udjævnet. Op til år 1200 står tre dyr: løve, ørn og merlette tilsammen for 90 pct. af alle våbener med en dyrefigur i. Omkring 1350 udgør de kun 70 pct. af dyrevåbenerne, og i slutningen af 1400-tallet kun 60 pct.

Geografisk fordeling

Nord og syd. Det germanske og keltiske Europa viser sig at have større forkærlighed for dyrevåbener end den »latinske« del af Europa, hvor man i højere grad foretrækker delinger og lineære figurer. Det er i Skotland (10 pct.), i Rhinlandet og Centraleuropa (35 pct.), at dyrevåbenerne udgør den største procent af samtlige våbener. Og i Italien, Spanien, Savoyen og Dauphiné, at andelen af dyrevåbener er mindst (mindre end 20 pct.).

Dyrevåbenerne og den faktiske fauna. Jo større en andel dyrevåbenerne udgør af samtlige våbener, jo flere forskellige dyr omfatter gruppen

1. Oprejst løve i burgundisk-flamsk stil. Detalje af billedtæppe som indgår i det berømte »burgunderbytte«, erobret af schweizerne i slaget ved Grandson 1476. Historisk Museum, Bern.

(dette synes dog ikke at gælde i Flandern, Brabant og Holland), og jo mere afspejler de heraldiske dyr den faktisk eksisterende lokale fauna. Eksempler på dette sidste er havdyr i landene omkring Nordsøen og Østersøen, eller bjergdyr i Skotland, Schweiz, Sydtykland og Centraleuropa. Den tidligere nævnte gruppe løve-ørn-merlette udgør i Nederlandene 85 pct. af dyrevåbenerne, i Frankrig 80 pct., i England 75 pct. og i Tyskland kun 50 pct.

Løven

Hyppighed og geografisk fordeling. Af alle figurer i den middelalderlige heraldik er løven den almindeligste. »Løveskjoldet« (som man støder på

igen og igen i 1100-tallets litteratur) udgør op til år 1200 omkr. 60 pct. af alle våbener med en dyrefigur i, op til 1350 omkr. 55 pct. og i slutningen af 1400-tallet 50 pct. Der er løver i 15 pct. af alle middelalderlige våbener.

Løven optræder talrigest i de områder, der i dag udgør Belgien, nemlig med 70–80 pct. af alle dyrevåbener. Sjældnest er den i Ile-de-France, Schweiz og Østrig (mindre end 35 pct. af dyrevåbenerne).

Hvilken slags løve? Omkring 80 pct. af løverne er oprejste. Gående løver træffes især i England, i det vestlige Frankrig og i Nordtyskland. Omkring 15 pct. af løverne er kronet, og kronerne er næsten altid gule. Når våbenbøgerne angiver en særlig tinktur for en løves »bevæbning« (tænder og kløer) eller tunge, er dette på forfatterens eller kunstnerens eget ansvar, og det bør på ingen måde betragtes som en fundamental bestanddel af det pågældende våben. Løver med to haler (evt. krydsede) forekommer, men egentlige attributter er overordentlig sjældne.

Løvens tinkturer og udformning. Rød er den almindeligste farve (30 pct.); derefter kommer hvid (21 pct.), sort (20 pct.) og gul (20 pct.). Anvendelsen af blå (4 pct.) og grønt (2 pct.) er meget begrænset. Blåt forekommer næsten kun i England og Italien, grønt næsten kun i Vestfrankrig.

Den hyppigst forekommende tinkturkombination blandt løvevåbenerne, og det vil igen sige: det hyppigst forekommende af alle middelalderlige våbener, er »en oprejst rød løve i hvidt felt«.

Rent kunstnerisk er den heraldiske løve en genoptagelse af et stiliseret løvebillede, som havde været anvendt

siden højantikkens dage. Fra de første årtier af 1200-tallet begyndte imidlertid regionale stilforskelle at forekomme, og denne tendens til at udvikle geografiske særpræg forstærkedes stadig, indtil, o. 1430–50, moden ændrede sig. Fra dette tidspunkt kan man tværtimod iagttage en vis tendens til en ensartet udformning af Europas løver, med forbillede i den løvefigur der var blevet udviklet i Flandern.

Hvad betyder en løvefigur? En løvefigur i et våben kan være talende, altså udgøre et ordspil på indehaverens navn, hvilket er almindeligt i Italien, Spanien og Rhinlandet. Den kan opfattes som en politisk tilkendegivelse, hvilket især var almindeligt i 1100- og 1200-tallet. Eller den kan først og fremmest skulle opfattes som et symbol (for magt, mod, ædelmodighed). I gejstlighedens våbener er løven næsten altid ment som et billede på Kristus.

Leoparden

Leopardfiguren er opstået i dynastiet Plantagenets heraldiske overgangsalder, i 1100-tallet. Der kan ikke være tvivl om, at den i virkeligheden er en løve (blot let ændret). Det ses bl. a. af en række talende våbener i Schwaben, Franken, Brabant og Holland; de pågældende familiers navne har alle fonetisk sammenhæng med ordet »løve«, men deres våbenfigur er en leopard. Andre forskere har ment, at leoparden skulle have udviklet sig af et helt andet dyr, totalt forskelligt fra det selv, nemlig den hedenske dragefigur. Men det må anses for usandsynligt.

Den hyppige forekomst af gående løver i de franske landskaber Anjou, Maine og Normandiet, som netop var Plantagenets stamlande, samt den

2. Gul ørn på rød baggrund. Detalje af schweizisk billedtæppe fra anden halvdel af 1400-tallet. Efter Robert Wyss: Bildteppiche des 15. und 16. Jahrhundert (1955).

overensstemmelse, der gennem 1100- og 1200-tallet var i udformningen og behandlingen af leoparden og løven, bekræfter, at disse to skabninger fra et rent heraldisk synspunkt er ét og samme dyr, blot gengivet i to forskellige stillinger: løven oprejst eller gående med hovedet i profil; leoparden gående med sit hoved *en face*.

Leoparden optræder i mindre end 5 pct. af dyrevåbenerne. Det er især i England, i de franske landskaber Guyenne og Champagne, og i Sydtykland, at man støder på den. I det øvrige Europa foretrækker man næsten uden undtagelse gående løver (altså det samme dyr, men med hovedet i profil).

Ørnen

Hyppighed og geografisk fordeling. Våbener med en ørn i udgør 12 pct. af middelalderens dyrevåbener og 3 pct. af alle undersøgte middelalderlige våbener. Disse lave procenttal skyldes især, at ørnen kun meget sjældent

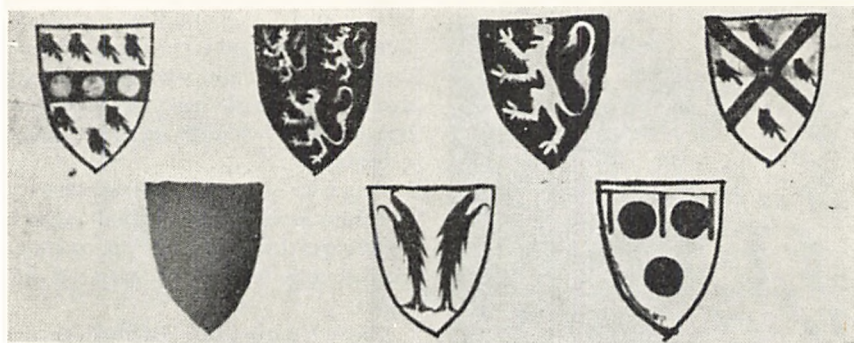
forekommer i borgerlige våbener. Denne eksklusivitet er noget specielt for ørnen; for alle øvrige heraldiske dyr gælder, at de stort set optræder lige hyppigt i adelige og ikke-adelige våbener.

Ørnen er talrigest i Østrig, Bayern, Franken, Savoyen og Norditalien. Som hovedregel kan man sige, at områder med få løver er rige på ørne, og omvendt.

Hvilken slags ørn? »Dobbeltørnen«, altså en ørn med to hoveder, optræder ikke i de middelalderlige dyrebøger, de såkaldte bestiariar, som ellers kan være meget fantasifulde. Den stammer fra orienten og gør først relativt sent sin entré i den europæiske heraldik, hvor den på intet tidspunkt og i intet land udgør mere end højst 15 pct. af de forekommende ørne. Ørne med krone er sjældne (5 pct.). I de tilfælde, hvor en ørns næb og kløer har en anden tinktur end resten af ørnen, er der aldrig tale om noget permanent træk; det skyldes den pågældende kunstner og kan variere fra gengivelse til gengivelse.

Tinkurer og udformning. Røde ørne er de almindeligste (23 pct.), og derefter følger gule (20 pct.) og sorte (20 pct.). Disse tre tinkurer træffes overalt. Hvide ørne (17 pct.) optræder især i England og Frankrig, blå ørne (10 pct.) i Frankrig og Italien. Til trods for en meget stærk påvirkning fra det tyske kejservåben, den sorte ørn i gult felt, synes interessant nok det samme at gælde for ørnevåbener som for løvevåbener, nemlig at den mest almindelige udgave er »rød figur i hvidt felt«.

Ørnen er det våbendyr, hvis kunstneriske udformning er mest vellykket, mest vidtdreven »heraldisk«, og tillige den figur, hvis udførelse tydeligst afspejler regionale forskelle. Grundty-

3. Udsnit af Wijnbergen-våbenbogen, fra o. 1265–1288 (se Heraldisk Tidsskrift nr. 20, side 443, 1969), med merletter i to våbener, løver i to våbener og to barser i deres karakteristiske stilling nederst i midten.

pen er dog ikke original, den var udformet i Babylon allerede 2–3000 år f. Kr. og synes at være nået frem til Europa via gengivelser i sassanidiske guld- og sølvmedearbejder, på byzantinske mønter og i orientalske tekstiler.

Hvad betyder en ørnefigur? En ørn i et skjold kan være en politisk tilkendegivelse, hvilket er hyppigt inden for det Tysk-Romerske Rige, hvor ørnen var ghibellinernes »parti-lemblem«. Ørnen kan være »talende« (Skotland, Bretagne, Norditalien), eller den kan skulle opfattes som et symbol (for herredømme og sejr). I kirkelige våbener har den to præcise betydninger: dåben og dommens dag.

Alerion'en. I middelalderens dyrebøger optræder en såkaldt »alerion«, og dermed menes en særlig stor, særlig stærk ørn. Inden for heraldikken menes der med betegnelsen »alerion« mærkelig nok en lille ørn og tilmed stympet på forskellig måde, nemlig gengivet uden kløer, senere også uden næb. Den optræder først sent (fra slutningen af 1300-tallet) og er måske resultatet af sjuakeri eller misforståelse opstået ved udførelse af våbe-

ner med et større antal ørnefigurer i. De måtte nødvendigvis tegnes mindre end normalt, og måske har det tillige skullet gå hurtigt ...

Merletten

Hyppighed og geografisk fordeling. Regnet efter hyppighed er merletten nr. 2 på dyrenes rangstige (efter løven). Den optræder i 5 pct. af alle undersøgte middelalderlige våbener og i 16 pct. af dyrevåbenerne. Dens geografiske udbredelse er imidlertid skarpt afgrænset til det nordvestlige Europa. Det er i de franske landskaber Ile-de-France, Picardiet og Artois samt i Holland, at merletten optræder langt talrigest.

Udseende og placering i skjoldet. Merletten er altid blevet gengivet uden fødder, men til omkring midten af 1400-tallet havde den dog sit næb. Mellem 1460 og 1520 mister den imidlertid også dette, måske under indflydelse af en anden heraldisk fugl, *la canette*, nærmest en slags and uden fødder og næb, som i denne periode blev meget populær i hollandsk og nordfransk heraldik.

Merletterne placeredes i skjoldet på samme måde som andre småfigurer. Den almindeligste fordeling er i en række, skjoldet rundt, parallelt med dettes kanter; det gælder 33 pct. af merlette-våbenerne. Det næstalmindeligste er som ledsagefigurer til en bjælke (16 pct.) eller en sparre (12 pct.). De hyppigst anvendte tinkturer er rød (45 pct.) og sort (23 pct.).

Hvad betyder en merlettefigur?
Egentlig er merletten en solsort, der bl. a. var talende våbenmærke for visse slægter i landskaberne Beauvaisis og Normandiet samt i England. Allerede i 1200-tallet mister merletten dog sin karakter af at skulle forestille en faktisk eksisterende fugl, og bliver i stedet en slags heraldisk inventar, anvendt rent »teknisk«, f. eks. til udfyldelse af flader eller for at skabe ligevægt i kompositionen. Fra 1300-tallet bliver figuren igen »talende«, men nu til ejernavne der indeholder eller minder om ordet »fugl«, ikke længere til ordet »solsort«. Man har åbenbart glemmt, hvad ordet oprindeligt betød.

Merletten har næppe haft symbolsk betydning. Når den alligevel somme tider fortolkes symbolsk, er dette snarere udtryk for, hvad en eftertid lægger i den, end for hvad den generation, der oprindeligt valgte og udformede det pågældende våben, har ment om den sag.

Barsen

Barsen er den fisk, der optræder hyppigst i den middelalderlige heraldik, nemlig i 2 pct. af dyrevåbenerne. Barsvåbener påtræffes især i det østlige og nordøstlige Frankrig, i Lorraine og Franche-Comté (hvor barsvåbener, grupperet om de mægtige hertuger af Bar's talende våben, udgjorde en politisk tilkendegivelse), samt langs flo-

4. Et sjældent forekommende dyr, gåsen. Våben for den schweiziske borgerslægt Zer Gensen. Bygningsrelief i Basel fra o. 1380. Efter Galbreath: Manuel du Blason (1942).

derne Maas, Rhinen, Weser og Elben (hvor de er inspireret af det lokale naturliv). Muligvis er barsen tillige somme tider blevet blandet sammen med en uspecificeret fiskefigur. Og denne har måske yderligere, fra midten af 1200-tallet, skullet opfattes som et kristent symbol eller evt. som et magisk mærke.

Den heraldiske bars er altid udmærket tegnet, men minder i øvrigt mere om bl. a. gedden end om den zoologiske bars. I 90 pct. af barsvåbenerne er der *to* barser, placeret på højkant, krummet ryg mod ryg. Omkring 50 pct. af alle heraldiske barser er gule.

Andre pattedyr

Ser man bort fra løven og leoparden, repræsenterer alle øvrige pattedyr tilsammen mindre end 5 pct. af dyre-

våbenerne. De hyppigst forekommende er viltsvinet, ulven, bjørnen og hjorten. Viltsvinet er oftest inspireret af den lokale fauna, eller det går tilbage til en totemdyrkelse i førheraldisk tid. Det kan dog også være talende eller symbolsk (vrede). Ulven, som især er talrig i Spanien, kan være talende, men er aldrig symbolsk. Det samme gælder bjørnen. I hvert fald op til slutningen af 1000-tallet var det bjørnen, måske mere end løven, der betragtedes som »dyrenes konge«, og i Tyskland optræder den i mangt et våben for familier med slægtsnavnet *König* eller lignende. Hjorten kan stå for jagt, men kan også være symbolsk (et langt liv, renhed).

Blandt den middelalderlige heraldiks hunde optræder især to typer: mynden (England) og doggen (Flan-

5. Gedden forekommer især i England. Her i segl for Richard de Lucy o. 1135–1154, et af verdens ældste bevarede segl af heraldisk karakter. Efter Galbreath.

dern, Tyskland). Herudover forekommer, hvad man kunne kalde »en almindelig hund«, som kun kan skelnes fra ulven ved, at den bærer halsbånd. Blandt kvæget skelner man endnu ikke mellem oxen og tyren. Blandt de resterende pattedyr er følgende de mindst sjældne: vædder, lam, ged, får, gedebuk, hest, ræv (altid rød), tamsvin, elefant (der en enkelt gang optræder med et tårn på ryggen), kamel, egern og bæver, hvilken sidste dog ikke har meget tilfælles med sit zoologiske forbillede.

Andre fugle

Når ørnen og merletten holdes for sig, repræsenterer alle øvrige fugle tilsammen mindre end 5 pct. af dyrevåbenerne. Blandt dem man tiest støder på, er hanen, næsten altid som talende våben; ravn, særlig populær i borgerlige våbener; svanen, som til gengæld næsten udelukkende optræder i adelsvåbener og dér med demonstrativ symbolik (renhed, stolthed); og papegøjen, via »papegøjeselskabernes« populære fugleskydninger.

Duen og pelikanen påtræffes næsten kun i kirkelige våbener; hejren er almindeligst i England, påfuglen og tranen i germanske lande. Anden, gåsen, uglen, storken, høgen og strudsen er meget sjældne. Det samme gælder falken, skønt den i middelalderen var et højt beundret og værdsat dyr.

Andre fisk og vanddyr

I de tidlige middelalderlige våbenbøger optræder delfinen langt sjældnere end barsen, men efterhånden blev den mere populær, ikke mindst på grund af de dejlige fabler dyrebøgerne vidste at fortælle om den, og i middelalderens slutning finder man delfinvåbener for adskillige familier, hvis

navn fonetisk leder tanken hen ikke blot på ordet »delfin«, men også på »fisk« i almindelighed eller bestemte fisk. Indtil midten af 1300-tallet var dens heraldiske udformning særdeles ustabil; dens rygfinne var somme tider forvandlet til et par vinger, dens snude til en snabel, og dens brystfinne til et slags kalvekrø.

I England spiller gedden omtrent samme rolle som barsen på kontinentet. Ulken påtræffes i Frankrig, laksen i Skotland, ørreden i Tyskland og silden i Skandinavien. Andre fisk eller vanddyr er meget sjældne.

Fabeldyr

Fabeldyrene er den heraldiske dyreverdens stedbørn, både hvad angår antal: mindre end ti forskellige, og i procenttal: alle tilsammen udgør mindre end 2 pct. af dyrevåbenerne.

Griffen er den mindst sjældne, især i Nordtyskland, Polen, Skandinavien, og den hvis udformning er mest stabil. Dragen var en af den frembrydende heraldiks allerførste figurer, allerede i 1100-tallet, men den forsvandt i løbet af det følgende århundrede. I 1400-tallet kom den igen og begyndte ligefrem at gøre karriere, dog nu uden de magiske eller religiøse forestillinger, der tidligere havde været knyttet til den. Enhjørningen kom først ret sent ind i den egentlige heraldik og har hele tiden spillet en større rolle som dekoration og symbol uden for heraldikken end inden for denne. Andre fabeldyr, som har gjort heraldisk tjeneste, er den tidligere nævnte panter, basilisken, lindormen, Fugl Fønix, harpyen eller jomfruørnen, og hydraen. På germansk område findes endvidere enkelte groteske figurer, som er skabt ved at kombinere elementer fra vidt forskellige dyr, ja endog fra livløse genstande.

6. Paradeskjold med en oprejst grif (belagt med en turnérkrave). Våben for familien Villani i Firenze, begyndelsen af 1400-tallet. Efter »Heraldry in the Victoria and Albert Museum« (1960).

Den heraldiske dyreverden

Betegnelsen »fauna« fremkalder et billede af hele zoologien, omfattende alle dyr, uden at der egentlig er noget, der knytter dem sammen. Ordet *bestiarium*, »dyrebog«, eller her: »dyreverden«, antyder derimod, at det drejer sig om en sammenhørende gruppe, hvor hvert dyr ganske vist har sin selvstændige betydning, men hvor der alligevel er et fællesskab som forener dem, og hvori også det fantastiske, det fabelagtige, kan have sin plads. Når det drejer sig om heraldikkens dyr, er »dyreverden« tydeligvis den rette betegnelse.

7. Den heraldiske panter, hvid i sort felt. Våben for slægten Hohenberg i Schwaben, tysk tegning fra o. 1483. Efter Galbreath.

Konturerne

Forbilleder. For størstedelen af de heraldiske dyr gælder, at udformningen af dem ikke er original. En god del af dem har forbilleder helt tilbage til det gamle Mesopotamiens kunst, hvis motiver via handel og folkevandringer er nået til Vesteuropa. Herudfra skabte våbenkunsten et system af »skabeloner« eller mønstre, som var heraldiske, næsten før der var en heraldik.

Udformning. Den heraldiske stilisering består i at forenkle dyrenes former og overdrive de dele af dem, som de især kendes på. Den heraldiske billedverdens enkelthed skyldes det meget begrænsede antal bevægelser eller stillinger, det er muligt at angive. Det vigtigste for en heraldisk komposition er figurens egen balance, og dens omfang i forhold til det felt den står i.

Regionale særpræg. Man kan skelne mellem fire hovedtyper af regionale »stilarter«. Den engelske stil er den mest mådeholdne, den franske stil den mest »udarbejdede«, den germanske stil den mest dekorative og overdrevne. Den burgundisk-flamske stil er en slags blanding af disse tre, og fra midten af 1400-tallet bliver den på det nærmeste et forbillede, som alle tre andre i et vist omfang søger at nærme sig.

Foruden de regionale særpræg kan man tale om en militær stil og en civil stil. Dette udelukker dog ikke, at ét og samme dyr kan gengives med en blanding af vildskab og troskyldighed, af hovmod og kejtethed.

Tinkturerne

Den heraldiske tinkturregel: at »en farve« (rød, blå, sort eller grøn) ikke må støde op til en anden farve, men kun til »et metal« (sølv/hvidt eller guld/gult), og omvendt, bygger på det faktum, at et våbenskjold, der er komponeret på denne måde, opfattes tydeligere og på længere afstand, end et våben der ikke overholder denne regel. Erfaringen stammer sandsynligvis fra brugen af bannere i førheraldisk tid, og reglen blev overholdt overalt, undtagen i Castilien.

Ved siden af deres eventuelle politiske, symbolske eller »talende« betydning har tinkturer og tinkturkombinationer fulgt moden. Rødt er den almindeligste farve, for felter såvel som for figurer. Blandt kombinationer er hvid-rød, gul-rød og hvid-sort de mest brugte. I sammenligning med senere tiders heraldik bør man særligt lægge mærke til, hvor blåt er sjældent, og omvendt hvor sort er dominerende.

Generelt kan man sige, at den heraldiske palet i forskellige områder og

8. Udsnit af den schweiziske våbenbog »Zürcher Wappenrolle« fra o. 1335–1345. Et hjortevåben, et stenbukkevåben og et fiskevåben. Efter Hildebrandts Wappenfibel (1967).

til forskellige tider nøje følger farvemoden inden for illustrationskunst, klædedragt og ornamentik.

Spørgsmålet om de heraldiske tinkrurers yndest rejser et andet og vigtigere spørgsmål, nemlig hvorledes middelalderens mennesker overhovedet opfattede farver, og om disses fysiologiske og psykologiske virkning.

Funktion m. m.

Formålet med at anvende et våbenmærke er at tilkendegive over for andre, hvem de har for sig; og ikke blot ens identitet, måske også noget om personligheden.

Systemet hviler på en stiltiende overenskomst mellem alle, der bruger det. Dets formål er kommunikation: at give en oplysning. Dette forudsætter stabile og konstante elementer i

tegnsproget, og dette medfører igen, at der udvikles detaljerede regler for våbenernes udførelse.

De dyrefigurer, der indgår i de middelalderlige våbener, kan være talende, d. v. s. have en betydningsmæssig eller fonetisk forbindelse med indehaverens navn (slægtsnavn, fornavn, tilnavn) eller navnet på hans ejendom; undertiden kan sådanne våbener næsten have karakter af en rebus. Eller dyrefiguren kan være fortællende: illustre et tilhørsforhold (politisk, feudalt), minde om en bedrift eller anden begivenhed, eller anskueliggøre en livsholdning. Endelig kan en dyrefigur være symbolsk: repræsentere en idé, en egenskab, et abstrakt begreb. Det bør understreges, at ikke alle talende våbener er borgerlige (og talrige borgerlige slægter med et navn, der ligefrem

indbyder til et talende dyrevåben, fø-
rer et helt andet våbenmærke); at ikke
alle fortællende våbener er adelige; og
at ikke alle symbolske våbener er gejst-
lige.

Den middelalderlige dyreverden

Den *heraldiske* dyreverden er kun en
lille del af et meget større »system«:
dyreverdenen som den afspejles i
middelalderlig litteratur, ornamentik,
folketro og på andre måder.

Middelalderens opfattelse af dyrene.
Menneskenes følelsesmæssige forhold
til dyrene er et emne, som endnu ikke
er udforsket. Den omfattende zoolo-
giske litteratur fra middelalderen vi-
ser, at datidens mennesker i høj grad
var interesseret i dyr, at de havde et
omfattende kendskab til dem, og at
de holdt af dem og respekterede dem
som Guds skabninger. I den forbin-
delse er det så lige meget, at deres
opfattelse af dyrene på mange områ-
der (tæmning og opdræt, naturlige
behov, følelsesliv) var meget forskel-
lig fra vores.

Heraldiske dyr og andre dyr. Rent
»teknisk« er den middelalderlige dyre-
verden et barn af den antikke kunst,
og hvad enten middelalderlige dyre-
billeder påtræffes i f. eks. skulpturer,
i bogkunst, i sølvsmedearbejder eller
i heraldikken, tilhører de alle samme
tradition. Foruden denne fælles op-
rindelse mærkes en gensidig påvirk-
ning, måske dog mindre i valg af mo-
tiver end i disses udførelse. De mindst
gode kunstnere kopierede de mere
gode og bidrog derved til at holde en
tradition i live, hvorved den heraldi-
ske, u-naturalistiske kunst fik en læn-
gere levetid, end den ellers ville have
haft.

Det er bestemt ikke alle dyr, der
skal opfattes symbolsk, men de som
er symbolske, falder i tre grupper: de
bibelske symboler, der især gør sig
gældende i kirkeskulptur, ofte af stor
kunstnerisk værdi. Dyresymboler som
stammer fra det udbredte zoologiske
værk »Physiologus«; de er lidt mere
»mekaniske« og kom især til at spille
en rolle i samtidens og den nærmeste
eftertids litteratur. Og endelig dyre-
symboler med rod i en urgammel,
universel opfattelse af omverdenen og
naturen, som enhver havde en for-
nemmelse af; det er ofte dyresymbo-
ler fra denne sidste gruppe, man gen-
finder i våbenmærkerne.

Denne undersøgelse har vist, hvor-
ledes heraldikken kan være til nytte
ikke blot for historikeren og arkæo-
logen, men også for sociologen, sprog-
videnskabsmanden, psykologen og folk-
loristen. Ikke mindst den, der stu-
derer tidligere tiders mentalitet og
åndelige liv, vil opdage, at våbenskjol-
dene er en veritabel guldmine af op-
lysninger — tællelige og målelige, i
stand til at blive behandlet og givet
videre — om de mennesker, der i sin
tid valgte og brugte disse våbener:
om hvad de troede på, om deres livs-
syn og moralske holdning, om deres
kulturelle stade, deres håb og ønsker,
og deres æstetiske niveau.

☆

Foruden sine tekstaftsnit, som de fore-
gående sider er et koncentrat af, inde-
holder Michel Pastoureaus afhandling
en række landkort og statistiske ta-
beller, en liste over heraldiske fagud-
tryk samt bilag med illustrationer af
segl og våbentegninger.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år (fra 1. april 1971): Dkr. 50 eller hvad der svarer hertil. Subskription uden medlemskab koster det samme. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemst gennem *dansk postgiro 11 23 74*, Societas Heraldica Scandinavia, c/o bogtrykker St. U. Zangenberg, Grantofteparken 108, 2750 Ballerup, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør *også i Sverige, Norge og Finland* anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Bortset fra nr. 1 kan alle tidligere numre af Heraldisk Tidsskrift fås. Priserne er som følger (portofrit):

Nr. 2–10, pr. stk. Dkr. 12; alle 9 numre, med samlet register, Dkr. 80.

Nr. 11–20, pr. stk. Dkr. 14; alle 10 numre, med samlet register, Dkr. 100.

Nr. 2–20 samlet: Dkr. 125, — Nr. 21–23, pr. stk.: Dkr. 20. Fra nr. 24, pr. stk.: Dkr. 25.

Redaktør:

Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F

Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge

Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A 2, 00250 Helsingfors 25, Finland

Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K

Tandlæge Per Hougaard, Dronning Ingeborgsvej 14, 4000 Roskilde, Danmark

M. Michel Pastoureaux, 48 rue des Francs-Bourgeois, 75003 Paris

Bibliotekar, cand. mag. Chr. Fogd Pedersen, Listedvej 84, 2770 Kastrup, Danmark

Kammarherren Erik T:son Uggla, Norra Järnvägsgatan 2 B, 462 00 Vänersborg, Sverige

Statens heraldiske konsulent, ekspeditionssekretær, cand. jur. Paul Warming, Bredgade 4, 1260 Kbh. K

Heraldisk Selskabs styrelse:

Redaktør S. T. Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F (formand)

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K

Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark

Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Bankplassen, Oslo

Reklamchef Jan Raneke, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær)

Häradshövding Bo Tennberg, Loveret 1, Jakobstad, Finland

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Bogtrykker St. U. Zangenberg, Grantofteparken 108, 2750 Ballerup, Danmark (kasserer)

Selskabets arkiv beror hos:

Universitetslektor, cand. mag. Jørgen Tvevad, Københavns Universitets historiske institut, Bispetorvet 3, 1167 København K